Герої оповідань Р. Полонського — Руслан, Валька та Сергій — ровесники ваших батьків, друзі. Напередодні Великої Вітчизняної війни вони були такими, як ви зараз. Так, як і ви, ці хлопчики щиро прагнули зробити щось хороше для людей. Правда, у них це не завжди виходило. От хлопці влаштували виставу для мешканців свого будинку, а Валька так захопився, що почав говорити дурниці і все зіпсував. Вирішили хлопці провести телефон, а він відмовився працювати. Ловили шпигуна, а той виявився хорошою радянською людиною. Але друзі не дуже сумували: в них завжди була готова нова вигадка.

Довелося хлопцям зазнати і справжнього горя: розпочалася війна, і діти передчасно стали дорослими.

"Чому мовчав телефон" — перша дитяча книжка молодого письменника.

МИ І ТОМ СОЙЄР

Про Тома Сойера ви, мабуть, чули, а про нас ні. От я й розповім спочатку про нас. Ми в той час були хлопчаками. Сергій і Руслан вчилися у четвертому класі, а я ходив до третього. Вони жили на другому поверсі, а я на першому. Ми втрьох товаришували.

У Сергія світле стрижене волосся, воно стирчить на голові, наче пір'ячко у молодого горобця. Та й сам він трохи на горобця схожий: меткий, непосидючий, круглі очі на всі боки уважно позирають, щоб не проґавити чого цікавого. Ну й клопоту завдавав він своїй мамі! Бувало, як почне гасати по кімнаті, вона аж за голову схопиться. Та й скаже:

— Ой хлопці, коли ви вже повиростаєте? І що ото з вас буде років через двадцять?

— Я буду льотчиком! — казав Сергій.

Я не знав, ким буду, і мовчав. А Руслан посміхався самими краями вуст і знизував плечима. "Я знаю, ким буду, — наче казав він, — але говорити про це не хочу. От виросту — тоді взнаєте".

Руслан любив удавати з себе дорослого. Ходив поважно, рухи мав неквапливі, поглядав навколо себе з насмішкою. Він мовляв, і сам дивується, чому грається з такими маленькими хлопчиками. Іншим разом, бувало, заграється з нами, забуде про все і стає собі хлопець як хлопець. Та раптом згадає, що йому треба бути дорослим, набундючиться, і пропала гра.

З

Такі мої друзі. А сам я був звичайнісінький школяр. Навіть і не знаю, що вам про себе сказати.

Ви спитаєте: до чого ж тут Том Сойєр? Хвилинку. Буде й про Тома. Спочатку треба сказати кілька слів про наш дім.

Це був старий і просторий будинок. Стіни товсті, стелі високі, і на обох поверхах — дуже довгі коридори. Центральним місцем у будинку був вестибюль на першому поверсі. Коли нам треба було втрьох побалакати, ми збиралися там.

Дядько Степан, наш сусіда, так і казав: "Це конференц-зала трьох мушкетерів". Він нас називав "три мушкетери".

Одного разу я прийшов з школи, трохи підкріпився, коли чую з-за дверей: "Валька!" Це вже хлопці прийшли.

Вийшов я до них у "конференц-залу". Руслан каже:

— Є справа. Треба обговорити.

Ми сіли на дерев'яні східці. Руслан запитав:

— "Тома Сойєра" обидва читали?

— Оце книжка! — вигукнув Сергій.

— Спокійно... — кинув Руслан. — Всі знають, що це книжка. Пам'ятаєте, як Том Сойєр знайшов у печерах скарб? Що ви на це скажете? Га?

— А що? — здивувався Сергій. — Ну, знайшов...

— Ну, знайшов! — передражнив Руслан і стукнув кулаком по східцю. — А я вас питаю: якщо в ті часи хлопці знаходили скарби, то невже ж ми, піонери...

— Оце здорово!

Ми з Сергієм перезирнулися і присунулися ближче до Руслана. Сергій трохи помовчав, потім заклопотано спитав:

— Де ж його шукати, той скарб?

— У нашому будинку.

— А ти певен, що в нашому будинку є скарб? — обережно зауважив я.

— Певен. Кому належав будинок до революції?

— Кажуть, наче фабрикантові. Буржуєві.

— О! Одному! Один, сам, на всі два поверхи. Багатий він був?

— Ого! — закричав Серьожка. — Знаю: коли він тікав од революції, не міг же він усе з собою забрати! Щось, мабуть, і вдома заховав.

— Точно. Скарб у будинку є, це я вам кажу.

— А що б там могло бути, хлопці? — сказав я.

— Знайдемо — побачимо. Головне — знайти. А взагалі, я думаю, що там золото, коштовні камінці, всілякі там персні, брошки...

— Ото було б!.. — Сергій аж очі примружив від захвату. — А що ми з тим скарбом робитимемо?

Руслан наморщив чоло.

— Та, — каже, — вже щось придумаємо... Здамо у банк. Нам подяку оголосять.

— А може і в "Пионерской правде" напишуть, — додав я4

— Йолки-палки! Може й портрети надрукують! — зрадів Сергій. — А собі трішечки теж залишимо?

Руслан кивнув головою:

— Треба підрахувати, скільки нам треба, щоб місяців на три вистачило на кіно там, цукерки. Купити дещо: ну, книжки, самописки...

— А пістолети і шаблі чому не купити? — спитав Сергій. Руслан зневажливо смикнув плечем:

— То дитячі іграшки. Можете собі купувати. А я собі куплю книжки. Цілу шафу!

Мені стало дивно, що нам до рук пливуть такі багатства.

— Це ж, — кажу, — мабуть, треба карбованців тридцять!

— Сто, — відрізав Руслан. — Все здамо до банку, а кілька золотих монет попросимо обміняти нам на гроші. На сто карбованців.

Мене все ще краяли сумніви.

— А де ж його шукати, той скарб? На вашому поверсі його і сховати ніде. Тут, чи що...

— Точно, — каже Руслан. — Другий поверх відпадає. Шукати треба на першому або у дворі.

— Під верандою! — закричав Сергій. — Де б їм ще ховати скарби, як не під верандою!

— Точно, — сказав Руслан, — Підемо подивимось.

Двір наш був невеликий, з усіх боків огороджений цегляним муром і весь заасфальтований. Тільки посеред двору росла стара липа.

А біля стіни будинку, в кутку двора, височіла дуже простора кам'яна веранда. Вона належала всім мешканцям, на ній частенько розвішували сушити білизну. А ми тут гралися у пароплав, фортецю чи просто в будинок.

— Що ж, шукачі скарбів, поліземо, — сказав Руслан, став навкарачки і перший поліз під веранду. Ми — за ним.

Сіли на землю. Голови попригинали, бо веранда над нами обернулася низькою кам'яною стелею. Ніяк голову не піднімеш. Це вже ми, мабуть, такі здорові повиростали, що навіть під верандою як слід сидіти не могли.

У перші хвилини було так темно, що ми раз у раз перегукувалися: "Руслан, ти де?" — "Валько, ти сидиш?"

Потім звикли до темряви і почали роздивлятися. Під верандою була земля. Звичайна собі рівна земля, волога, холодна і геть уся всіяна дрібними уламками цегли. Десь далі, у пітьмі, виднілася стіна будинку. Вона позеленіла від сирості.

— Иолки-палки, я щось знайшов, — сказав Сергій.

— Де? — разом схопилися ми з Русланом і боляче вдарилися потилицями.

— Та це нічого,—каже Сергій.— Це звичайна коробка від цигарок. "Казбек". Порожня. А вона зовсім новенька, значить, хтось тут недавно був!

— Теж шукав... — стривожено мовив я.

Всі замислилися. Тоді Руслан гикнув.

— Чого ти?

— Ха-ха-ха.

— Чого?

— Знаєте, що це за "Казбек"? Це двірник замітав двір і закинув сюди коробку. Мітлою. Щоб на смітник не носити. Зрозуміли?

Руслан таки був розумний хлопець, нічого не скажеш.

Сидимо собі далі, роздивляємось. Склепіння над нами сіре, кострубате, битися об нього головою — дуже неприємно. Сергій витяг складений ніж і трохи поколупав землю.

— Там сама земля і уламки цегли, — повідомив він. — Більш нічого.

Руслан мовчки поліз геть. Ми за ним. Постояли трохи серед двору, посумували та й розійшлися робити уроки. Ввечері знову зібралися у "конференц-залі".

— Я знаю, де це може бути... — з сумною впертістю сказав Руслан.

— Тю! Знаєш ти! — зневажливо кинув Сергій.

— Знаю! Бачив дверцята над умивальнею?

— І-і-і! — підхопилися ми з Сергієм.

Того ж вечора кожен з нас провів розвідку серед рідних і сусідів: що лежить за дверцятами над умивальною кімнатою? Ніхто цього не знав. А Сергію дядько Степан навіть порадив*

— А ви б, мушкетери, залізли туди і перевірили. У нас вже стільки розмов було, щоб ту антресолю пристосувати для всякого мотлоху! Були у неї різні господарі, та повиїжджали. А тепер от людей на обох поверхах багато, а зробити нікому.

Наступного дня після школи ми взялися до роботи. Руслан збуджено казав:

— Смело, братья, ветром полный парус мой направил я!.. Мені дивно, що наші сусіди — такі недогадливі... Стільки років прожити біля скарбу!

Ми винесли з загальної кухні столик тьоті Клави (вона була добра і не стала б нас лаяти), я приніс стілець. Столик ми присунули до дверей умивальної, стілець поставили на нього. Сергій удома взяв свічку і сірники.

Довгий коридор був порожній і темний. Майже всі мешканці першого поверху в цей час були на роботі, а хто не був — однаково з кімнат не виходив.

Залізли на стіл. Та на стілець міг стати хтось один.

— Жеребок, — запропонував Сергій.

Руслан приготував три сірники, і кожен з нас потягнув своє. Сірник без головки дістався мені.

— Ну, Валька, твоє щастя. Лізь.

В урочистій тиші я заліз на стілець. Руслан знизу світив

свічкою. Я відкинув гачок, що тримав дверцята, і потяг їх до себе. На нас густо посипалася біла штукатурка. Дверцята розчинилися, і переді мною постав чорний квадратний отвір. Великий, туди б і дорослий заліз. Я узяв з рук Руслана свічку і посвітив у комору.

— Ну, що там? Що? — зашепотіли хлопці.

— Зараз... — Я теж чомусь почав шепотіти.

Спочатку я побачив густі чорні торочки павутиння, що шматтям звисали згори. На дні комірчини, перед моїм носом, лежали якісь пожмакані папірці.

— Хлопці, там щось є...

— Що? Ну, кажи!

— От ще, йолки-палки, не можеш — пусти нас!

У глибині комірчини темніла якась скриня. Я простяг до неї руку з свічкою і побачив, що то чималий ящик, збитий з дощок.

— Скриня... — повідомив я.

— Є! — напівголоса скрикнув Руслан.— Ану, тікай, тепер я подивлюсь.

Хлопці по черзі лазили на стілець і дивилися на скриню. У кожного від хвилювання так тремтіли ноги, що стілець вибивав на столі чечітку.

о

Потім я приніс віник, і ми ретельно пообмітали з стін і підлоги павутиння і пил. Кілька чорних павуків кинулися врозтіч.

І от Руслан вирішив лізти у комірчину. Отвір був на рівні грудей. Руслан підстрибнув, щоб туди забратися, стілець перекинувся і з гуркотом полетів на підлогу.

Тепер Руслан висів, ледве тримаючись на краю комори. Він розмахував у повітрі ногами і репетував:

— Ей ви, давайте стілець! Хочете, щоб я через вас розбився?! Ей ви, де ви там!! Ану, давайте стілець!!!

Він, мабуть, не на жарт злякався. Ми з Серьожкою кинулися підіймати стілець. Ми так старалися, що прововтузились втричі довше, ніж було потрібно. Нарешті, з гуркотом і суперечками знову втягли стілець на стіл і самі туди вилізли.

— Де свічка? — закричав на мене Сергій.

— А я знаю де?

— А хто знає — я? З тобою тільки скарби шукати!

— Ти ж її весь час тримав. Ти ж її хотів Руслану віддати!

— Хотів, хотів... А ти хіба не брав?

— Не брав. Коли це я її брав?

— А, йди ти... Розкричався. Я ж не кажу, що ти її брав.

— Кажеш.

— Хто — я кажу?

— А хто ж — я?

— Ніхто не каже, що ти її брав. Мабуть, впала... Руслана не було чути. Сергій знову зіскочив на підлогу,

десь під столом знайшов свічку, запалив і передав мені. Потім повернувся на стіл.

— А де Руслан?

— А я не знаю.

Руслана не було. Комора була розчинена, над нашими головами зіяв чорний отвір. А Руслана не було.

— Може, він упав? — сказав Сергій.

— Куди?

— Тю, куди... Куди падають! Униз.

— То він би впав не на підлогу, а от сюди, на стіл. Що ж він, по-твоєму, лежить на столі?

— Ні, він не лежить. А куди ж він міг упасти? Навіть дивно. У цей час у комірчині щось заворушилося, і над нами з'явилася голова Руслана.

— Нікуди я не падав. Я тут.

— Що там? — закричали ми.

— Ящик.

— А в ньому що?

— Дайте свічку, тоді взнаєте.

Я піднявся на стілець і віддав Руслану свічку. А сам залишився дивитися. Серьожка весь час смикав мене за ногу і вимагав, щоб я і його пустив.

Руслан проліз у глибину комори і потягнув ящик до себе. Але він не зрушив з місця. Тоді Руслан помацав рукою зверху.

— Кришки немає. Тут наче книжки.

— А під ними що?

— Не знаю. Треба книжки повиймати.

І він почав виймати з ящика книжки і кидати мені, я їх передавав Сергієві, а той кидав на підлогу. Пилюка знялася така, що ми весь час чхали.

Потім у кінці коридора теж почулося голосне чихання, і густий чоловічий голос промовив:

— А що це ви, мушкетери, тут виробляєте?

Ми з Сергієм з переляку ледве не попадали. Дядько Степан наближався з рушником через плече і з мильницею в руках.

— А-а, антресолю чистите. Ну, це непогано. Книжки?.. Цікаво, цікаво... І багато їх там?

З комори знову вистромилася голова Руслана.

— Невідомо, — пояснив він. — Тут цілий ящик.

— Ну й тягніть його звідти. Навіщо такий пил здіймати?

— А він дуже важкий.

— Я вам допоможу.

Ми всі зніяковіло промовчали. Потім Сергій наважився:

— Це наш ящик.

— А я хіба кажу, що мій? Ваш — він і залишиться ваш.

З дядьком було легше. Ми за кілька хвилин витягли скриню з комірчини, спустили її на підлогу і навели порядок у коридорі. Знахідку перетягли до "конференц-зали".

В ящику були тільки книги. Ми з Сергієм розчаровано відійшли вбік. Всі наші надії і сподівання розсипалися на порох.

А дядько Степан і Руслан заходилися розбирати знахідку. Дядько брав до рук книгу, читав назву, коротко визначав: "мотлох", — і відкидав геть. Багато книг були розідрані, без обкладинок, а деякі, навпаки, у вицвілих зелених, синіх, темно-червоних палітурках.

Руслан теж кидав убік книги і при цьому приказував: "Мотлох". Та раптом випростався з якоюсь сірою книгою в руках:

— О! "Том Сойер"! Чуєте? "Том Сойєр"!.. Дядько Степан узяв книгу з його рук.

— Ти диви... І справді. Марк Твен.

Згодом вони витягли з ящика ще кілька однакових сірих книжок. Все це були твори Марка Твена — того письменника, що написав про Тома Сойєра і Гека Фінна. Потім дядько Степан знайшов книгу, якій дуже зрадів На пожовклій паперовій обкладинці було написано: "Введеніе къ курсу электротехники". Тепер цікаві книжки траплялися все частіше.

— Та ви, хлопці, справжній скарб знайшли! — вигукнув дядько Степан.

Ми з Сергієм тільки зітхнули, а Руслан тихо промовив:

— Факт. Я спитав:

— Дядьку Степане, це ж вони від самої революції там лежали? Як же їх ніхто не знайшов?

Дядько засміявся:

— Що ви, братці мушкетери! Більше як двадцять років минуло... Після революції тут якого люду не побувало!.. Хто викинув ці книжки на антресолю, зараз ми з вами вже й не встановимо. Тільки ваш скарб порівняно недавній.

Зрештою ми розділили твори Марка Твена на трьох і домовилися, що це буде наша загальна власність. "Тома Сойера" залишили Руслану назавжди, бо це якраз Том Сойєр і Руслан подали думку шукати скарб. Мені дісталися російські казки і вірші Пушкіна, Сергій одержав казки братів Грімм і дитячий роман "Без сім'ї" французького письменника Мало. Всього ми взяли собі по п'ять книжок, а Руслан — шість. Крім творів Марка Твена, нашим загальним майном стали два товстенні томи "Жизнь животных" Брема. Дядько Степан казав, що їм ціни немає.

Ящик і велику купу непотрібного мотлоху ми відволокли на кухню — нехай сусіди використовують, як собі знають. Потім дядько Степан усім розповів, що хлопчики — це ми — розчистили антресолю над умивальником і тепер туди можна складати різні речі. За дві години комірчину так забили речами, що навіть дверцята не зачинялися.

Нас похвалили. Нам було приємно. Ми навіть вирішили ще раз перевірити весь дім і повиносити геть усе сміття. Але дорослі сказали, що більше таких закутків у будинку нема.

А ще Руслан перший час хвалився:

— Я ж казав, що будуть книги!

Ми з Сергієм не заперечували, хоч, коли по совісті, то Руслан казав дещо інше.

ЧАРІВНИЙ ЛІХТАР

Якось я пішов до Руслана. Він стояв на балконі і плював униз. У кімнаті його мати щось шила, а сестра сиділа з книжками і зошитами. Мабуть, робила уроки. Батька вдома не було.

Я став поруч з Русланом. Він сказав: — У тебе ящик є? Отакий. — Показав руками який і плюнув..

— Такий є, — відповів я і теж плюнув. — А навіщо він тобі здався?

— Я робитиму чарівний ліхтар.

— А що це?

— Такий апарат. Як кіно. Туди вставиш прозорий малюнок, а він на стіні виходить великий, як на екрані. Для чарівних ліхтарів навіть спеціальні картинки в магазинах бувають.

— Знаю сам. Бачив. Діапозитиви називаються.

— Ти ненормальний. Якщо знаєш, то чого розпитуєш?

— Я думав, що це щось інше.

— Один гиндик теж думав.

— Ану тебе. Я піду додому.

— Чого це ти підеш додому? Навіть цікаво. Це мені навіть дуже цікаво! Значить, не хочеш робити ліхтар?

— А ти мені й не казав, щоб удвох.

— Сам би здогадався. Коли твій ящик, то й ліхтар разом робитимемо.

— Добре, — кажу. — Давай разом. А що у тебе є?

— Матове скло — раз, фотоапарат — два.

— До чого ж тут фотоапарат?

— А де ти візьмеш об'єктив для ліхтаря? Він же тобі крізь звичайне скло нічого не збільшить. Збільшувальне потрібне!

— Ну, добре, — сказав я, — ти тут ще трохи поплюй, а я побіжу по ящик.

— А хто це там плює? — раптом озвалася з кімнати Русланова мама. — Руслане, невже ти? І тобі не соромно?

— Чого це мені соромно... — пробурмотів невдоволено Руслан. — Я ж не на людей, а так собі. На землю.

— А як там хтось ітиме? Облиш негайно. Як маленький!

Руслан зашарівся. А я побіг додому і випросив у мами фанерний ящик. В ньому наша бабуся із села колись прислала від свого кабанчика сало.

Повернувся я з ящиком до Руслана, а він все ще на балконі стоїть.

— Досі плюєш? — питаю.

— Ні. Слина скінчилася, — недбало відповів Руслан. Йому соромно було згадувати, що мама заборонила плюватися. —

Так собі, — каже, — стою, думаю. Приніс ящик? О, це добрий!

Пішли ми до маленької кімнатки, де Руслан робив уроки і майстрував. Він навіть мав деякий інструмент. Лобзик, плоскогубці, обценьки, молоток.

Ми відірвали від ящика дно, і Руслан лобзиком почав випилювати в ньому круглу діру. Це щоб туди патрон з електричною лампою вставляти. А я тим часом ножем вирізував у кришці ящика чотирикутний отвір. До нього потім треба буде приставляти малюнки.

Та ось настав час обідати, і Руслан мені каже:

— У тебе є діапозитиви?

— Нема.

— А що ж ми будемо крізь ліхтар показувати?

— Щось придумаємо.

— Знаю я, як ти придумаєш. Мислитель! Сьогодні ввечері щоб сів і намалював картинки. А як пообідаєш, відразу приходь, бо у мене нема часу.

Я пішов додому. Обідав і думав: чого це Руслам сьогодні все лається? Не інакше, як якоїсь книжки начитався. Він завжди наслідує тих, про кого вичитає в книжках. Це у нього наче така гра. То раптом заговорить тоненьким голоском, пищить, дрібненько сипле словами. То, навпаки, намагається говорити басом, раз у раз хапається за голову і кричить: <чО боже!.."

По обіді я знов пішов до Руслана.

— А я думав, що ти там заснув, — сказав він. — Збирався вже Серьожку кликати. Твоє щастя, що не встиг.

Стали ми з ним майструвати рамку, крізь яку малюнки пропускають. Прибили біля отвору, що я вирізав, дві маленькі планочки — зверху і знизу. На них набили чотирикутник з фанери, а в ньому теж круглу діру прорізали. Тепер під той чотирикутник можна було вставляти малюнки.

Обклеїли ми ящик зсередини білим папером, витягли з старої настільної лампи патрон з дротом і вставили у дно. Позад рамки приладнали уламок матового скла.

Найважче було майструвати проекційну трубку. Ми вирішили зробити її завтра, використавши для цього старий круглий пенал Русланової сестри.

— Завтра ж і дамо перший сеанс, — промовив Руслан. — Якщо не підготуєш малюнки — буде тобі біда.

— Не бійся, підготую. —

Тоді Руслан сів до столу і почав читати книжку. Я трохи постояв біля нього, а він собі читає і на мене — ніякої уваги.

— Ну, я піду додому, — сказав я.

— Ушивайся, — буркнув Руслан.

Це почули його мама і сестра і страшенно обурилися. Мама сплеснула руками:

— Руслане, чи ти в своєму розумі? Хіба можна так з товаришем розмовляти!

А сестра сердито сказала:

— Мені соромно, що у мене такий брат!

Я пішов додому. Дорогою все думав: ображатися на Руслана чи ні? Хіба ж можна так з товаришем .розмовляти!

По справедливості, слід було образитись. Але ми б годі не закінчили робити ліхтар...

Коли я спустився на перший поверх, у будинку раптом згасло світло. Коридор був довжелезний, а темрява така, наче тебе сховали у скриню, а зверху ще й кожухом накрили.

Я змалку темряви боявся. Це, кажуть, тому, що колись була у мене нянька, яка мене неправильно виховувала. Укладала спати і все темрявою лякала: "Он ти не бачиш, а під ліжком страшенний ведмідь сидить! Спи скоріше!" Ну, я й звик боятися. Потім виріс, до школи пішов, няньку свою вже зовсім забув, а темряви однаково боявся.

Щоправда, останнім часом я помітив таку річ. Коли потрапиш у темряву, треба себе стримати і не бігти. Якщо спокійно йдеш, то воно не так страшно. А вже як побіжиш, то очманієш од страху: так і здається, наче на кожнім кроці на тебе кидаються якісь страховиська. Аж кричати хочеться.

І от в коридорі не стало світла. А саме перед цим я прочитав книжку "Хатина дядька Тома". Там був малюнок: до ліжка плантатора Легрі наближається привид. І підписано: "Легрі помітив, що до його ліжка посувається щось біле..."

У темряві оце "біле" відразу стало за моєю спиною. Я щодуху побіг, але воно не відставало, а все наближалось і схилялося наді мною, обдаючи холодом. В голові вогненним вітряком крутилося: "Легрі помітив, що^ до його ліжка..."

Бац! "Біле" розмахнулося та як вдарить!..

Це я в темряві наскочив на одвірок біля нашої "конференц-зали". Забив лоба і коліно. Та найголовніше — об двері надламав кінчик зуба. Так на все життя він і залишився щербатий.

Я вбіг до кімнати. На столі стояла запалена свічка.

— Чого ти біжиш, як на пожежу? — спитали мене.

— Легрі...

— Що?

— Що, що! Темно. Я зуб зламав. Налетів на двері.

— А ти не бігай, коли нічого не видно. Де зламав? Покажи.

Мені було соромно за себе, що я такий боягуз, і за Руслана,

який так грубо поводиться з товаришами. Лежачи в ліжку, я все ще думав: образитися чи ні? Та раптом придумав, що треба робити, і аж засміявся. Мама зауважила:

— Валькові приснилося щось веселе.

Наступного дня я взяв у Марійки прозорого паперу — він називається калькою, — зробив з нього довгу стрічку і на ній намалював різні смішні речі. Фарбами і олівцями.

Ввечері ми з Русланом заходилися майструвати проекційну трубку. Вона мала складатися з двох частин. Одна з них повинна була легко входити у другу.

Вужчу частину зробили з круглого пеналу. З ширшою довелося важче. Спочатку ми її згорнули з картону, склеїли, а вона розійшлася. Тоді склеїли ще раз, скріпили мотузком і так тримали, аж поки клей не засох. Але трубка чомусь вийшла вужчою, ніж треба, і взагалі кривою.

Тоді ми у два шари обгорнули пенал картоном, склеїли і зверху обв'язали. Півгодини сохла ця кругла лялечка. А коли

ми зняли мотузок, то одержали прекрасну трубку: вона зсувалася і розсувалася, як треба.

Ширшим кінцем приладнали її до ящика, а у вужчий вставили об'єктив від фотоапарата.

Працювали ми напружено. Руслан співав "Смейся, паяац!..", а я співав "Ой за гаєм, гаєм". Сьогодні Руслан не грубіянив і взагалі мало розмовляв. Навіть приказував:

— Я не люблю зайвих розмов. Я людина справи.

Це, мабуть, у нього знову була така гра.

Ми вкрутили до патрона лампу. Руслан обтрусив руки, наче від пороху, і промовив:

— Готово! Ану', механік, негайно біжи по малюнки!

— А вони у мене в кишені.

— Чого ж мовчав? Показуй! —— Та давай відразу крізь

ліхтар. Цікавіше буде.

— Вашими вустами, механік, глаголить... як його... щось там глаголить. Пробуймо!

Ми згасили світло і увімкнули ліхтар. Скерували промінь па білі двері. На них засяяв великий світловий квадрат.

— Громадяни! — закричав Руслан. — Починається кошмарна кіновистава, складена Валентином Валентино! Увага!

Я вставив паперову стрічку у рамку, і ось на екрані з'явилися кольорові плями. Руслан почав збільшувати довжину трубки. Екран трохи зменшився. Зате плями почали густішати, набирати чітких обрисів і перетворилися на велику червоно-білу корову. На один її ріг був настромлений капелюх, а хвіст був прикрашений шийним зеленим бантом.

— Дивіться, дивіться, громадяни! — кричав Руслан. — Тільки раз у житті вам показують таку божестссппу корову!

Я пересунув стрічку, і на екрані з'явився наш двірник. Він розмахував мітлою, а у мітли теж було обличчя, і вона дивилася на двірника зі страхом і благанням. Руслан радісно засміявся, потім почав так реготати, що забув крикнути своє "громадяни".

Ми подивилися автомобіль, який мчав на трьох колесах. Замість четвертого у нього стирчала милиця.

— Ура Валентину Валентино! — гукнув Руслан. — Ах, шо за малюнки!

Після автомобіля я показав самого себе, потім Сергія.

І нарешті на екрані з'явився Руслан. На голові у нього був кашкет, у руці — портфель. А сам він був одягнений у звірячі шкури і високо задирав носа. Обличчя мав розлючене, з

роззявленого рота виривалася хмарка з написом: "Ненормальний!!! Ушивайся!!!"

Цей кадр ми дивилися мовчки. Я чекав, що Руслан зараз образиться і почне грубіянити ще більше, але він нічого не сказав.

— Ну — все? — запитав я.

— Все, — неголосно відповів Руслан.

Я вийняв з ліхтаря папірець і ввімкнув світло. Спитав:

— Будемо скликати публіку?

— Ага, — відповів Руслан і так на мене глянув, наче хотів щось додати, та передумав.

— А може, відірвати останній малюнок?

— Ну, відірви... — неголосно сказав Руслан.

Тоді я відрізав від стрічки зображення дикуна з портфелем і порвав його.

Руслан пожвавішав:

— Слухай, а як здорово ліхтар працює! Га? Це ж ми його зробили всього за два вечори! І з чого? З старого ящика! Ні, ми

все ж таки вміємо працювати!

Русла новим рідним і Сергію дуже сподобалися і ліхтар, і малюнки. Особливо радів Сергій.

Я повертався додому. На душі було приємно. І в ці хвилини в будинку знов згасло світло, і тьотя Клава десь на другому поверсі вигукнула: "Це неподобство! Ко-

ли вже воно перестане перегорати!.." А я йшов собі темним довгим коридором і радів, що ми встигли показати свій ліхтар раніше, ніж перегоріла пробка.

ЧОМУ МОВЧАВ ТЕЛЕФОН

Прийшов до мене Сергій та й каже:

— Валько, давай зробимо собі тел-ефон.

— Можна, — кажу. — А як?

— Дуже просто. Отут у книжці все написано.

Почав я читати Сергіеву книжку. А він дуже нетерплячий — усе смикає мене за рукав:

— Ну, прочитав? Тю, як повільно, читати не вміє! Дай краще я.

— Чого ти кричиш, Серьожко? — відказав я. — Чи ти гадаєш, що тільки ти вмієш читати? Дуже смішно, коли люди так думають.

І навіть трішечки засміявся.

У книжці було написано, що влаштувати польовий телефон зовсім не важко. Для цього треба протягти дріт, а до нього з обох боків приєднати звичайні радіонавушники. Шнур на тих навушниках розділяють надвоє, один кінець приєднують до дроту, а другий закопують у землю.

Оце і все. Розмовляти треба у навушники і слухати через них. Як заговориш — потече тим дротом слабенький електричний струм. І тоді на другому кінці почують твій голос.

— А де ми його робитимемо? У дворі? — спитав я.

— Тю,, у дворі!.. — закричав Сергій. — У дворі і без того чути! Краще проведемо з твоєї кімнати у мою та й будемо собі балакати.

— Може й до Руслана проведемо? Сергій махнув рукою:

— Ні, ми з ним посварилися.

— Давно?

— Сьогодні.

— Чого?

— Та, знаєш, він який!.. Почали з ним грати у шахи. Потім я розхотів. Так він як розкричиться: з тобою грати не можна, я тебе знати не хочу!.. І пішов додому. Задається.

— Ти ж, мабуть, програвав?

— Чо там програвав! Просто розхотілося. Буває ж таке: хочеться, хочеться, а як почнеш грати — розхочеться і край. У мене ще був король і пішка.

— А у нього?

— Та якісь погані дві тури і королева... Подумаєш, королева! Задається.

Я ще не дуже розумівся на шахах. Із співчуттям глянув на Сергія:

— Помиритесь. Все-таки йому без телефона теж погано. Та й я з ним не сварився.

— Нічого, ще посваришся, — сказав Сергій. — А телефон йому поставимо, коли я з ним помирюсь. Бо як же інакше?

— Так, — зітхнув я,—інакше тут нічого не вдієш...

Навушники у нас були. У той час, понад двадцять років тому, радіоприймачі ще вважалися дивиною, а репродуктори в нашому будинку тільки-но з'явилися. Раніше люди слухали радіо через навушники. Надінуть їх на голову, сидять і слухають, а іншим нічого не чути. Коли у пас вдома встановили радіорепродуктори, навушники подарували нам.

У мешканця другого поверху студента Гриші ми з Сергієм позичили моток тонкого мідного дроту. Та й заходилися.., Протягли дріт через весь другий поверх, звісили його зі сходів і знову потягли підлогою через весь коридор. Півдня клопоталися. А Руслан ходив слідом за нами і приказував:

— Однаково нічого не вийде. От побачите.

Це йому просто було завидно. Завжди у нас верховодив, а тепер лишився осторонь. Та що ж я міг зробити, коли вони посварилися, а я у шахах нічого не розумів!

В коридорах наших було чимало дверей, за кожними дверима жили люди. Жили вони між собою дружно і на нас, школярів, майже ніколи не гримали. От і цього разу сусіди весь час за дріт ногами чіплялися, але терпіли. Один тільки дядько Трохим почав було бурчати, так йому тьотя Клава дала відсіч. Вона була дуже гладка і така добра, що аж сяяла. Вона сказала:

— А, по-вашому, краще, щоб діти шибки били? Чи одне одного?

Скінчили ми свою роботу, розійшлися по кімнатах і почали кричати у навушники: "Алло! Алло!" І кожен з нас чув тільки себе самого, бо телефон, звичайно, не працював.

Зійшлися ми з Сергієм на площадці між двома поверхами та й стали міркувати: що це за пригода з нашим телефоном? А Руслан стояв нагорі і приказував:

— А я знаю. Тільки не скажу. Тут я згадав:

■— Серьожко, а заземлення? Треба ж кінці шнура у землю закопати!

Сергій аж рота роззявив. Потім з серцем почухав свою стрижену потилицю.

— От тобі й на! А як же ми їх закопаємо?

— З вікна, чи що?

-— З якого там вікна! У мене під вікном асфальт. І другий поверх. Тобі добре, якщо ти живеш на першому поверсі.

— Чого це мені добре! — образився я. — Мені теж погано. У мене теж асфальт.

— Ну от бачиш, — сумно сказав Сергій.

Посумували ми трохи та й почимчикували до студента Гриші за порадою. Він нас вислухав і сказав:

— А це, хлопці, робиться дуже просто. Візьміть ті кінці, що їх треба заземлити, і приєднайте до батарей опалення. Оце й усе!

Так ми і зробили. Спочатку у Сергія, потім у мене.

— Лічи до ста, — сказав мені Сергій, — а потім слухай телефон. А я тим часом добіжу додому.

Побіг він до себе на другий поверх. Я полічив до ста і почав слухати. Біля мене стояв Руслан. Обличчя у нього зробилося серйозне, бо він уже й сам хотів, щоб наш телефон працював. А в навушниках — тиша.

І тут Руслан наче трохи зрадів. Він зробив крок до мене, здивовано посміхнувся і сказав:

— Говорить! Слово честі, говорить!

Тепер і я почув, наче десь здалека доноситься до мене Сергіїв голос:

— Валькааа!..

Я, звичайно, відразу загорлав у навушники:

— Алло! Алло! Я слухаю! Се-рьожка!

Руслан і моя сестра Марійка навіть вуха позатуляли. А навушники ні гу-гу. Та ось знову, далекий-пре-далекий, долинув голос:

— Ва-а-аль-ка-а-а!.. Я нічого не розумів: навушники

мовчать, ось же ж вони, біля мого вуха, мовчать та й годі. А голос чути... Тут Руслан і Марійка як засміються! Я зовсім розгубився. Але потім збагнув, що до чого, та й собі зареготав. Це Сергій так здорово верещав на другому поверсі, що у нас його було чути без усякого телефону. Дуже вже йому хотілося, щоб наша лінія працювала!

У Сергієвих сусідів зчинився переполох. Тьотя Клава вибігла з своєї кімнати і закричала:

— Мабуть, дитина впала з шафи і зламала ногу!

Вона так подумала тому, що Сергіє-ва мама тримала на шафі банки з варенням і, коли нікого не було вдома, Сергій туди лазив.

З нас довго сміялися обидва поверхи. Навіть похмурий дядько Трохим, коли бачив нас, обов'язково питав:

— Ну що, телефоністи, горлянки цілі?

Ми тихенько змотали дріт і вже збиралися віднести його Гриші. Та Руслан раптом підійшов до мене і сказав:

— Хочеш, я віднесу? А Сергій погодився:

— Ну, віднеси. А хочеш, будемо вважати, що у шахи я тобі програв?

— Хай уже, — відповів Руслан. Тоді Сергій мені сказав:

— Я йому таки програв, що зробиш...

Потім я свої навушники заховав до комода, а Сергій свої закинув під шафу.

— Дурниця якась у книжці написана. Ніколи такий телефон не працюватиме, — вирішили ми.

Далеко пізніше ми з Сергієм зрозуміли, чому мовчав наш телефон. Кінці шнура ми до батарей приєднали, а обдерти з батарей фарбу не здогадалися. Але ж струм крізь фарбу не проходить! А коли зрозуміли, то й запам'ятали назавжди: якщо не вдається тобі справа і бувають розходження з наукою — вини не справу і не науку, а себе самого.

НЕВДАХИ

Нам завжди кортіло зробити щось таке, щоб про нас заговорили весь будинок і вся школа. Якось Руслан запропонував побудувати ракету і запустити її на Місяць. Для цього, казав він, треба спочатку зробити маленьку ракету і вкласти у неї записку. А там написати: "Науковий експеримент! Хто знайде цю ракету, просимо написати за такою адресою..." Потім націлити її на Місяць і запустити. Якщо за рік ні від кого

не буде листа, що ракету знайшли, то вона на Землю не впала і долетіла до Місяця.

Тоді, казав Руслан, треба буде побудувати точнісінько таку, тільки велику. Щоб ми втрьох могли туди залізти.

Ми довго шукали матеріал для маленької ракети. Але так і не знайшли. Дослід не відбувся.

А іншого разу надумали ми збудувати у дворі, біля веранди, будиночок. З цегли або фанери, щоб ми троє туди заходили. Але двірник не дозволив.

Та ось викликали мене Сергій і Руслан до "конференц-зали", у вестибюль. Я вийшов, а вони так захопилися розмовою, що на мене навіть не глянули. Навіщо ж було викликати?

— Подумаєш, модель збудував! — гаряче говорив Сергій. — Велике діло — модель!.. Я, коли захочу, знаєш що збудую!

— Еге ж, — глузливо зауважив Руслан. — Ти що завгодно можеш збудувати. Навіть телефон. Тільки премію дали не тобі, а Юркові.

Сергій образився:

— Ти ж сам казав, що збудуємо...

— Всі разом! — кинув Руслан. — Не ти і не Валька, а ми втрьох. Зрозумів? Ми не якісь там самотні кустарі, як Юрко.

— Він не самотній, — промовив Сергій. — Він у гуртку.

— Хто це такий — Юрко? .— спитав я. Сергій зневажливо махнув рукою:

— Та, Юрко Печериця, з нашого класу. Такий малий, чорний, як жук, я його одним мізинцем можу звалити.

— А що він тобі зробив?

— Нічого він мені не зробив. Він зробив авіамодель, і йому на виставці в Палаці піонерів першу премію дали. Кажуть, що його модель найкраща.

— Побачимо, що вони скажуть, як ми зробимо свій літак, — сказав Руслан.

Я здивувався:

— Який літак?

— Тю! Він нічого не знає! — Сергій схопився на ноги. — Ми ж вирішили будувати літак!

— Іграшковий? Чи модель?

— Ніяку не модель, — відповів Руслан. —.Справжній маленький літак. Щоб ми втрьох літали.

— От тобі й на! Та ми ж навіть моделі будувати не вміємо. Руслан невдоволено знизав плечима, а Сергій удав, наче

йому смішно.

— Моделі нехай Юрко Печериця робить, — сказав він. — А ми — справжній літак.

— Як же ми його робитимемо?

— Та дуже просто. З дерева. З різних там планочок, рейочок і фанери. Що нам, важко дерево дістати?

Це так Сергій запевняв. Я погодився:

— Що ж, дерево можна. А мотор? Гумовий, чи що?

— Тю, гумовий! — Сергій за своєю звичкою зняв галас. — Де це ти бачив справжні літаки з гумовими моторами!..

— Не бачив. А який же мотор буде у нас?

— Справжній. Бензиновий!

— А де ми його візьмемо?

— Зробимо!

— З чого?

Тут хлопці багатозначно перезирнулися і почали сміятися.

— Чого це ви?

Тоді Руслан уважно на мене подивився, підняв руку, наче^ тиші просив, і виразно запитав:

— Ану, скажи мені, Валю, що в моторі найголовніше? Я подумав, подумав та й кажу:

— Мабуть, щоб він добре працював.

Сергій знову не витримав і схопився на ноги:

— Йолки-палки! Найголовніше в моторі — карбюратор! Скажеш, ні?

— Чого ж ні? Звичайно... — відповів я не дуже впевнено.

— А у мене карбюратор є! — випалив Сергій. — Справжній карбюратор. Від автомобіля.

Руслан зверхньо посміхнувся:

— Зрозумів?

Відверто кажучи, я не дуже зрозумів. Тоді хлопці пояснили, що Сергій сьогодні виміняв свою іграшкову рушницю на старий карбюратор. Це такий прилад, що готує для мотора суміш з бензину й повітря. Ця суміш згорає в циліндрах, рухає поршні, а ті крутять вал. Карбюратор — важливий прилад. Без нього мотор ніяк не працюватиме.

У Сергія він був, звичайно, трохи зіпсований. Але якщо ми вже вирішили до карбюратора добудувати цілий літак, то така дрібниця нас не турбувала.

На східцях у "конференц-залі" ми й почали складати проект.

— Ну-с, інженери, — мовив Руслан, — яка у нас буде широчина крил?

— А це вже звідки ми злітатимемо, — розміркував Сергій. — Щоб не чіплятися крилами.

Я теж висловився:

— З нашого двору не вийде. Дуже малий. Для літака розгін потрібний.

— Точно, інженери, — погодився Руслан. — З двору— не можна. Будемо злітати з вулиці. Побудуємо літак у дворі і виведемо на вулицю. Потім почекаємо, поки проїдуть усі машини, і полетимо. У нас вулиця довга, для розгону вистачить.

— А це нічого, що на бруку літак трястиме? — спитав я.

— Нічого. Швидше злетить.

— От хлопців завидки візьмуть! — вигукнув Сергій. — Вся вулиця збіжиться! І в школі дізнаються — всі дізнаються про нас! Тоді послухаємо, що скаже Юрко Печериця.

Руслан раптом розсердився:

— Чого ти причепився з своїм Печерицею! Ми що ж, по-твоєму, заздримо Печериці?

— Ні, ми не заздримо, — зітхнув Сергій.

Він побіг на вулицю і кроками проміряв її широчину. Після цього ми вирішили, що розмах крил у літака буде чотири метри. Руслан підсунув мені аркуш паперу:

— Ну, інженере, роби креслення. Вмієш малювати — зумій і викреслити.

Я намалював на папері літак, якщо на нього дивитися згори. На крилах написав: "4 метри".

— А довжина яка буде? Метрів три?

— Ні, куди такий довгий! — не погодився Сергій. — Два метри нам вистачить.

— Два з половиною метри, інженери, — промовив Руслан. — Так і пиши: "2 метри 50 сантиметрів".

Так само швидко ми визначили всі інші розміри, а я все намалював на папері.

Наступного дня ми з Сергієм зустрілися на вулиці, коли поверталися з школи.

— Ну, ти вже якийсь матеріал зібрав? — питає він.

— Ще ні.

— Ех ти! А я вже.

— Який?

— Пішли, побачиш.

Піднялися ми до нього на другий поверх. Він поліз під ліжко і витяг звідти лист фанери і уламки стільця.

— Бачив? Фанери на одне крило вже є! А з стільця будуть хороші рейки, щоб з них робити всілякі підпорки і все таке... Вони, знаєш, які міцні!

— А де ти взяв?

— Фанеру? Та... В одному місці. Біля сходів на горищі лежала.

— Тож її хтось шукатиме.

Та — шукатиме! Я всіх обійшов. Ніхто не знає чия. А двірника питав? Завтра, як побачу, спитаю.

— Ну, дивись. Спитай. А то скажуть, що ми вкрали фанеру.

— Не скажуть, не бійся.

— А я не боюсь. Так тільки кажу, що можуть сказати. А я можу дістати аж два поламаних стільці. У нас є. В підвалі стоять.

— Здорово! Тягни!

Потім прийшов Руслан і приніс кілька дощечок.

— Знаєте що, інженери, — запропонував він. — У мене є думка: пішли до Гриші і покажемо йому наш проект. Що він скаже?

— Не треба! — закричав Сергій. — Я й так знаю, що він скаже! Нічого у вас не вийде — ось що він скаже!

— А нам хіба що? Нехай говорить! — Руслан знизав плечима. — А може, що й розумне почусмо. Він все ж таки в інституті вчиться.

Ми пішли до студента Грйші.

Гриша дуже уважно роздивлявся на наш проект. Сергій відразу ж йому виклав, що у нього є карбюратор і що ми вже запасли деякий матеріал. Тоді з'ясувалося, що то Гришина фанера лежала біля горища. Він збирався ремонтувати задню стінку своєї шафи. Та він, мабуть, купить нову шафу, так що фанеру ми можемо лишити собі для літака.

— Аз карбюрато-

ром, — сказав Гриша,— вам здорово пощастило. Це дуже важлива річ.

Сергій весь засяяв, наче він на своєму літаку вже злітав на Північний полюс.

Гриша замислився, потім спитав:

— А де ви будете відливати блок циліндрів?

Ми з Сергієм розгубилися, бо нічого не зрозуміли, один Руслан не розгубився.

— Ми, — каже, — подумаємо.

— Подумайте, подумайте, — кивнув головою Гриша. — Потім ще подумайте, де б вам виточити колінчатий вал. Не забудьте, це ж буде потрібна особлива сталь. Абияка не годиться! Вал — серце мотору. Потім... Ви ж потурбуйтеся про кільця для поршнів, пам'ятайте, що старі не годяться, нові треба. А як дістанете клапани, їх треба буде добряче притерти. О! Ще не забудьте про стартер, магнето і акумулятор! Взагалі, електрична схема двигуна — це найголовніше. До речі, у вас реле є?

— Реле? — понуро перепитав Сергій. — Реле немає... у нас є карбюратор.

— Це чудово! — вигукнув Гриша. — Карбюратор — це чудово! Але й реле треба. Потім, хлопці, я не розумію, як ви думаєте влаштуватися з елеронами. Ви ж, звичайно, розрахували профіль крила, розмах...

— Розмах — вже! — бадьоро сказав Сергій.

— От-от! Це важливо. Підйомна сила крила залежатиме від його конфігурації, зокрема, профіля, і від розмаху. Але ж елерони, елерони! У вас є елерони?

Сергій серйозно похитав головою.

— Нема... У нас карбюратор.

Ми з Русланом мовчали. Потім Гриша дуже тепло побажав нам успіху і повторив, що фанеру ми можемо йому не повертати. Хіба що самі обрізки, щоб він з них поличок намайстрував. У нього є сестра, яка дуже любить полички з фанери.

На другий день ніхто з нас про літак не згадував. Ми грали у жмурки. А на третій день Сергій прийшов до мене з лопатою. Він зробив її з шматка Гришиної фанери та ніжки від стільця.

— Нащо тобі ця лопата? — спитав я.

— А так. Нехай собі буде. В житті й лопата згодиться.

— Тоді і я собі зроблю. Фанера у тебе?

— Ні, я Гриші віддав. Нехай робить полички для своєї сестри. Хоч сто.

— Так...

Ми помовчали.

— І взагалі, ми невдахи, — раптом сказав Сергій. — Я вирішив записатися до Палацу піонерів. До авіамодельного гуртка. Вчителька казала, що допоможе.

— Це ж туди, мабуть, ходить ваш Юрко Печериця?

— Ходить... — зітхнув Сергій. — І я ходитиму.

МАВПА 1 ОКУЛЯРИ

Хлопчиків дехто вважає розбишаками. На них дорослі частенько так і гримають: "Ах ви ж, розбишаки, шибеники!" Це зовсім несправедливо. Нам з хлопцями дуже хотілося, щоб дорослі нас хвалили. І щоб вони розповідали знайомим:

— Який чудовий народ—ці хлопчаки! Ми дуже раді, що в нашому будинку живе трійко таких розумних, дотепних школярів!

І це було б визнанням заслуг усього хлоп'ячого народу.

Ось чому ми втрьох вирішили зробити для дорослих щось приємне. Сергій приніс зі школи товсту книжку "Затейник". В ній описувалася безліч всіляких ігор, розваг і хороших справ. Ми її вивчали два дні.

Спочатку вирішили показувати сусідам фокуси. Нам дуже сподобався один, коли асистент виймає з рота фокусника десяток яєць. Руслан відразу ж придумав афішу: "Тільки один раз! Птахоферма в шлунку!"

Але ми своєчасно згадали, що нам ніде взяти десятка яєць. Навіть півдесятка. Дорослі не дали б нам ні яєць, ні грошей, щоб їх придбати. Тоді ми вирішили поставити тіньове кіно. В "Затейнике" дуже зрозуміло було написано, як це робиться.

Ми пішли до Сергія і сіли навколо столу.

— Давайте писати запрошення! — запропонував Сергій.

— Давайте спочатку придумаємо, що показувати, і вивчимо ролі, — заперечив Руслан.

— А що ми, не встигнемо? Тю! — сказав Сергій. Видно, що Руслану й самому кортіло швидше написати запрошення. Але він був обережніший за нас.

— А на коли ж ми призначимо сеанс? — запитав він.

— Та на коли! На завтра!

— На завтра не можна, ми не готові.

— Іди ти!.. Що тобі треба готувати? Він цілий рік щось там готуватиме, а ти тут сиди чекай! — І Сергій сердито подивився на Руслана. 4

— А ти не кричи. Давай призначимо сеанс на суботу, якраз через два дні. А раніше я не згоден — і все. Як хочете.

Я погодився з Русланом, і Серьожка дуже неохоче пристав до нас. Він бурчав:

— Готуватися вони будуть. Готуватися. Бач, які готуваль-ники!

Він вирвав з зошита два подвійних аркуші, і ми їх порізали на двадцять маленьких аркушиків. Після цього написали на кожному з них:

ЗАПРОШЕННЯ!

Шановний (а) товаришу (ко)...../

Ми, молодші школярі нашого будинку, запрошуємо Вас по* дивитися один сеанс тіньового кіно! Яке відбудеться біля кухні з боку коридора. Початок в суботу о 19 годині. Просимо принести з собою свій стілець!

Ш КОЛ ЯРІ.

Руслан і Сергій написали по сім запрошень, а я — шість. А всього двадцять.

Потім ми пішли по сусідах роздавати ці саморобні квитки. Сусіди нас зустрічали добре. Вони казали: "Обов'язково прийдемо!" Або: "Якщо зможу, то прийду". Або, ще так: "Дякую! Я з задоволенням! Але ви перед сеансом мені нагадайте, щоб я не забув".

Один тільки дядько Трохим, прочитавши на порозі запрошення, буркнув: "Не морочте голову", — і грюкнув дверима. Але запрошення не віддав.

Після цього ми почали видумувати програму. Першим номером мав виступати я в ролі мавпи з байки Глібова "Мавпа і окуляри". Ведучим у цьому номері призначався Сергій.

Другий номер грали ми з Русланом: в байці Дем'яна Бедного я мав виконувати роль хазяїна, а Руслан — робітника.

Третім номером проходила байка Крилова у виконанні Руслана і Сергія. Всі три байки ми знайшли серед Сергієвих книжок.

Руслан відразу ж виписав собі свої ролі і пішов додому вчити. Сергій мені сказав:

— А, нехай собі готується. А ми ще встигнемо! Я засміявся і сказав:

— Нехай собі .готується, а ми почекаємо! Він ще до суботи все забуде!..

Посміялися ми з Руслана і пішли гуляти. Наступного дня ми з Сергієм зустрілися ввечері, і він запитав:

— Ну, ти вже вивчив? Я махнув рукою:

— Де там вивчив! Що я — Руслан? Завтра ще цілий день до вечора. І уроків завтра не робити. А потім — чого це ти в мене питаєш, чи я вже вивчив, я ж свої ролі не виписував, а книжки у тебе. А ти сам хіба вивчив?

Сергій знизав плечима:

— Це тільки Руслан за три роки, наперед вчить. Він на себе не дуже надіється. А я на себе, знаєш, як надіюсь!..

В суботу відразу після уроків я взявся до роботи. У мене про всяк випадок завжди було кілька обкладинок від старих книг. Це був дуже корисний матеріал. І от з цього матеріалу я вирізав вісім окулярів. Бо мавпа з байки Глібова, не знаю де, собі їх дістала аж чотири пари.

Після цього я пішов до Сергія, і ми з ним зробили чудовий мавпячий хвіст. Узяли драну Сергієву панчоху і набили її старими газетами. Хвіст вийшов товстий і твердий, схожий на качалку.

Потім я почав готуватися до ролі хазяїна з байки Дем'яна Бедного. Тут було простіше. Я запхав собі під курточку невеличку подушку і відразу став дуже пузатим. На голову накрутив рушник — і вийшла чудова чалма.

Нарешті всі мої костюми були готові, і ми почали готувати Сергія до ролі ведмедя. Вивернули старий кожух, знайшли

стару шапку-вушанку Сергієвого батька. її хутряний козирок стирчав уперед і трохи скидався на ведмедячий ніс.

І раптом з'ясувалося, що за годину має розпочатися сеанс.

— Ой-ой-ой! — захвилювався Сергій. — Давай повторювати ролі!

— Повторювати... Треба ж їх спочатку вивчити...

— А ти не вивчив?

— Про мавпу я й так знаю. А Дем'яна — щось не дуже.

— На книжку, швиденько вчи. А коли що — я підказуватиму.

Я схопив книжку і почав читати байку. Але як на те— запам'ятати нічого не міг. А тут ще Сергій заплющив очі і забурмотів своє — повторював роль. Він її вивчив ще вчора увечері.

— А ти можеш не бурмотіти? — запитав я.

— Можу.

— То не бурмочи.

— А як же я повторюватиму?

— Подумаєш! Мені он ще вчити треба!

Сергій замовк. Я знову взявся за байку, але тут прийшов Руслан. Він був дуже веселий і діловитий.

— Гей, артисти, — сказав він, — вже час до театру! Скоро наш вихід!

— Валька роль вчить, — пояснив Сергій.

— Вже пізно вчити роль! — сказав Руслан.

Сергій витяг з шафи простиню і дав мені. У Руслана були з собрю канцелярські кнопки. Ми захопили настільну лампу і вирушили обладнувати театр. А Сергій пішов по квартирах — скликати глядачів.

Простиню натягли у дверях, що вели на кухню, і зверху закріпили кнопками. Глядачі мали сидіти в коридорі, а артисти грати в кухні. Тут, напроти простині, ми встановили лампу.

Коли хтось з нас ставав між лампою і дверима, на простиню падала тінь. її бачили глядачі з коридора. Оце й було тіньове кіно.

Ледве ми впорались, як почали сходитися сусіди. їх прийшло, мабуть, чоловік з дванадцять. Ми такого навіть не чекали. Руслан став мовчазний і серйозний. Мабуть, хвилювався. Ще б пак! Ми, хлопчаки, зацікавили своїм кіно дорослих з обох поверхів!

— Ну, вивчив? — пошепки запитав мене Сергій. Він здавався зляканим і більше, ніж завжди, нагадував горобця.

— Поганувато, — відповів я.

— Ну, не бійся, я підказуватиму з книжки. Тільки уважно слухай. В справжньому театрі теж підказують. Там для цього сидять спеціальні дядьки. Суфлери називаються.

А глядачі розсілися в коридорі на власних стільцях, погасили там світло і попросили починати. Ми їх не бачили з-за прозе стині, і це трохи полегшувало справу. Бо дуже важко грати, коли на тебе дивиться багато очей. А тут очей немає, тільки біла простиня — екран.

Руслан став між лампою і дверима, і на екрані відбилася його тінь. Він оголосив:

— Починається кіно! Дивіться байку Глібова "Мавпа і окуляри" у нашому виконанні!

Він відійшов убік і кивнув мені головою. Я ще раз перевірив, чи міцно тримається хвіст, і, перемагаючи неймовірне хвилювання, підійшов до простині. Став до неї боком. Зігнувся, опустив руки мало не до колін і випнув підборіддя так, щоб скидатися на мавпу. Мені дуже кортіло глянути, як воно вийшло на простині. Але ж не міг я дивитися боком!

Руслан прошепотів:

— Добре, давай...

Тоді я заклав під нижню губу язик, щоб спотворити себе ще більше. За простинею засміялися. Я перелякався, що у мене виходить щось не те, але в цю мить почув голос тьоті Клави:

— Ви подумайте! Ну, справжня мавпа!

І знову всі засміялися. І я відразу перестав хвилюватися. Сергій почав читати:

На старість мавпочка недобачати стала. А від людей вона чувала, Що це ще лихо не яке, Аби дістати окуляри...

Я зображував, як підсліпувата мавпочка безпомічно озирається навколо себе. Потім підіймає з підлоги чотири пари окулярів і починає витворяти з ними безглузді речі: нюхає, лиже язиком, прикручує до свого хвоста.

Глядачі весело сміялися, і раз у раз чувся голос тьоті Клави:

— Ви подумайте!..

Коли мені прийшла черга казати свої слова, довелося витягти язик з-під губи. Зате я говорив таким гугнявим голосом, що публіка ще більше сміялася.

На закінчення я з силою ляпнув об підлогу своїми паперовими окулярами.

Всі глядачі голосно плескали в долоні, а хтось з сусідок сказав:

— Хлопчики, вийдіть вклоніться! Привчайтесь культурно себе поводити перед публікою.

Ми з Сергієм вийшли за простиню вклонятися. Нам стали аплодувати ще дужче. Ми були страшенно раді і горді собою. Особливо, коли почули:

— Які ж вони молодці, наші хлопчики!

— Таланти, таланти!.. Цікаво, де вони набрали стільки окулярів? Треба перевірити.

Руслан оголосив наступний номер. Я швиденько обкрутив голову рушником і запхав під курточку подушку. В ці хвилини мені було море по коліна. Від хвилювання не лишилося й сліду. Я почував себе улюбленцем дорослих, талановитим і красивим. Я володів увагою публіки, і це було так приємно, як ще ніколи не бувало.

Руслан ліг біля простині і захропів. Я, виставивши наперед живіт, наблизився до нього і штовхнув ногою. І почав:

— Мула, а Мула!

Ты оглох иль так валяешь дурака?

І тут з'ясувалося, що, крім цих двох рядків, я не пам'ятав ані слова! Знову повторив:

— Мула, а Мула!

Ты оглох иль так валяешь дурака?

Сергій щось шипів мені у спину, але я нічого не чув і навіть не намагався почути. Забув слова? А нехай! Публіка мені все простить, адже це я допіру так чудово грав мавпу. Я голосно сказав:

— Серьожко, не шепочи, дурна голова, я ж однаково нічого не чую!

Руслан з підлоги дивився на мене з люттю. Він теж щось шипів. Тоді я ляснув себе долонями по величезному животу і вигукнув:

— Ну чого вони на мене шиплять? Один і другий! Ви що — гусаки? — І голобно засміявся.

Більше ніхто не сміявся. Публіка мовчала. Руслан підхопився на ноги і відштовхнув мене від простині. Він підніс руку:

— Товариші глядачі! З технічних причин другої частини кіно не буде. Дивіться третю частину! Надзвичайна кумедія!

Сергій вже нап'яв на голову батькову шапку і влазив у вивернутий кожух. Руслан похапцем переодягався.

Та мене понесло... Голова запаморочилася від слави. Я не хотів погодитися з тим, що вже не виступатиму.

— Добре, одягайтеся!—вигукнув я. — А я тим часом розважатиму шановну публіку.

Я знову підійшов до екрана, відкинувши на нього пузату ^гінь, і, ляскаючи себе по розпухлому животу, блазнював:

—^ Надзвичайна кумедія, дорога публіка, надзвичайна кумедія!

Цього мені здалося замало Я пірнув під простиню і вийшов до глядачів.

— Дивіться, люди добрі, який я зараз! А ось побачите, який я стану!

Знову пірнув до кухні, скинув чалму-рушник, вихопив з під куртки подушку і вже в сво ему звичайному вигляді кинувся до глядачів.

— Ось який я став... Куме

дія!

І в цей час простиня, яка трималася на кнопках, упала на підлогу. Бо поки я лазив під нею туди-сюди, кнопки розхиталися і повипадали. Очам публіки відкрилася кухня, де біля яскравої настільної лампи стояли розгублені Руслан і Сергій у коЖусі.

— Ой, як недобре!.. — зойкнула тьотя Клава і підвелася. За нею підвелися всі глядачі. Вони брали свої стільці і розходилися. І в коридорі чулося:

— Досить...

— Ех, почали щось путяще, а довести до кінця — того нема.

— Несерйозно це у них виходить. Хлопчиська!

— Між іншим, — почув я голос дядька Степана, — якби-

хтось з дорослих узявся допомогти хлопцям, все бу* ло б організовано і взагалі краще. Та й для них корисніше.

Серьожка, скинувши волохату шапку, мовчки сте" жив, як у кінці коридора зникав останній глядач. Очі у нього зробилися сумні і круглі-круглі... А Руслан... ■ Він був загалом вихований хлопець і ніколи не бився. Він лише кілька разів шмагнув мене тим рушником, який щойно прикрашав мою голову.

Я мовчки подався геть. Сховався в одному з най-темніших закапелків коридора і розплакався. Плакав довго і невтішно, бо І був винуватий перед товаришами, перед сусідами і перед усім хлоп'ячим народом.

ПРИГОДИ АДМІРАЛА ГОПА

Два кораблі майстрував Сергій: з тріски і з сірникової коробки. Я теж два?'з старої газети і з дощечки. На кожному кораблі, крім газетяного, ми встановили щогли з паперовими вітрилами. А на тому, що з дощечки, — цілих три щогли і на кожній по три вітрильця. Красунь корабель вийшов. Так ми його і назвали: "Красунь".

П'ятий корабель зробили разом. Сергієві десь пощастило _ дістати великий шматок деревної кори, а це чудовий матеріал. Кора добре плаває, і вирізати з неї легко.

Підводну частину вирізував Сергій. Вона вийшла довга, ^обтічна, з гострим, кілем, який закінчувався рулем з шматочка бляхи.

Я вирізав і обладнав верхню частину. На палубі звівся маленький капітанський місток. За ним височіла тільки одна щогла. * Зате на неї настромилося аж п'ять вітрил.

Цей корабель ми назвали "Грім". А далі прийшов Руслан і сказав:

— "Грім" у вас зроблений непогано, а всі інші нікуди не годяться.

— А "Красунь"? — обурився я.

— І "Красунь" нікуди не годиться! — відрубав Руслан. — А коли хочете, щоб "Грім" став справжнім флагманом нашого флоту, давайте приробимо до його кіля свинець.

— Тю на тебе, Руслан! — розсердився Сергій. — Що ти верзеш? Він тоді потоне!

— Не потоне. Він не буде перекидатися, от що.

Руслан приніс з дому маленьку, як сірник, свинцеву паличку. У нього було чимало всілякого мотлоху, і час від часу там траплялися корисні речі. Ми вирізали у "Громі" шматочок кіля і на його місце приладнали свинець

Надворі було тепло. Цвіріньокали горобці. В небі сяяло весняне сонце. Сніг став брудний, схожий на губку і зникав на очах.

На півдвора розлилася величезна калюжа.

— Чудове море. Ми його назвемо Снігове, — проголосив Руслан. — Звідси почнеться плавання нашого флоту!

Перший прозору воду калюжі розрізав "Красунь". За ним пішли "Тріска", "Спичпром" (це той, що з сірникової коробки) і паперовий фрегат "Газета". Останнім був спущений "Грім".

Дихнув теплий вологий вітерець. Снігове море вкрилося дрібними брижами. І весь флот, розгорнувши вітрила, рушив уперед.

— Ану, флагман! — вигукнув Руслан. — Веди своїх орлів у невідомі моря!

Але "Грім" понуро тягнувся позад усіх. Його перегнав навіть фрегат "Газета".

— Ех ти, адмірал!.. — розчаровано гукнув Сергій. І раптом посковзнувся на відлогому березі "моря" і гепнувся, знявши бризки води і мокрого снігу. — Гоп!.. — сказав він і засміявся.

— Ех ти, адмірал Гоп!—повторив я, і ми всі знову засміялися.

— Він дуже важкий. Це все твій свинець, — кинув Сергій Руслану. — Ледве рухається.

Руслан пробурмотів:

— Зате він ніколи не перекинеться...

Із Снігового моря вибігала ріка. Вона перетинала двір, витікала на вулицю і там зливалася з Бурхливою протокою. Так ми назвали струмок, що мчав уздовж тротуара.

Ми скерували кораблі в ріку. Вони поводили себе погано. Поспішаючи за течією, пливли то боком, то задом наперед. Останнім ішов "Грім" під командою адмірала Гопа.

— Це— Гоп відстав, щоб краще стежити за флотом, — пояснив Руслан. — Бачите: він єдиний у цій компанії не крутиться, як цуценя, а рухається поважно.

Течія прискорювалася."І "Грім", нам на радість, почав потроху набирати швидкість. Ось він перегнав "Газету" і "Спич-пром", порівнявся з "Красунем"... От тепер вже нам подобався 'вигаданий адмірал. Ми навіть спробували уявити, який він собою. Руслан сказав, що Гоп низенький на зріст, кремезний і що він має кругле симпатичне обличчя. Сергій додав, що у нього під носом чорніє морська люлька. А я твердив, що. його довгі вуса розвіваються на вітрі і їхні сиві кінці тріпочуться десь аж за потилицею.

Так почалася гра в адмірала Гопа і його моряків. Ми з хлопцями наче бачили справжні кораблі, які йшли бурхливими водами повз незнайомі береги. Під дужим вітром скрипіли щогли, нещадні хвилі здіймалися назустріч.

— Вперед, орли! — кричав адмірал Гоп, вдивляючись у далину. — Ми відкриємо нові моря!

— Відкриємо! — підхопив улюбленець Гопа юнга Геп і від радощів здерся на щоглу.

Та от кораблі підійшли до місця, де ріка вливалася в Бурхливу протоку. Настала страшна мить. Ревіння води заглушило навіть голос адмірала. Та "Грім" швидко вирівнявся за новою течією і помчав уперед, вказуючи шлях кораблям. "Тріска" і "Спичпром" з розмоклими вітрилами поспішали за ним.

Вийшов у Бурхливу протоку і фрегат "Газета". Але в ту ж мить величезна хвиля підхопила його і кинула в обійми ще

більшої хвилі. Слабий корпус фрегата не витримав. Він розлізся на дране шмаття, і рештки мужнього корабля зникли під водою.

"Красуня" теж підстерегла несподівана біда. Цей корабель швидко перетнув протоку і міцно сів на прибережну скелю. Його капітан, на прізвище Хоп, упав на коліна і, запустивши пальці в сиве волосся, з болем вигукнув:

— О зла доле! Цього мені не простить мій старий друг адмірал Гоп! Що робити? Що робити?

...Дійсно, що було робити, коли струмок викинув дощечку-корабель на брук! Я хотів штовхнути її у воду, та Руслан схопив мене за руку:

— Не чіпай! Як хто вийде з плавання — виймай його з води. Наче він не витримав труднощів походу.

Ми з Сергієм погодилися, що так буде цікавіше. Я підняв "Красуня", повиймав щогли і поклав все це у кишеню.

Побігли далі. Струмок мчав з боку мостової, розпливався, вбирав у себе нові струмки з кожного підворіття. Флот, в якому тепер зосталося лише три кораблі, продовжував плавання.

— Усім віддавати честь! — заволав адмірал Гоп, і його вуса самі собою закрутилися у кільця. — Вшануємо салютом пам'ять загиблого фрегата "Газета".

Коли відгриміли залпи гармат, адмірал відняв руку від адміральської шапки і сказав:

— Таке наше життя. Один потонув, другий відстав. А ти пливеш, пливеш і не знаєш, де потонеш. Хочеш відкрити нове море, коли — дзуськи тобі! — іди на дно та й годі! Але ми не боягузи. Вперед, орли!

Раптом згори донісся дзвінкий голос:

— Страшна небезпека!

Це кричав юнга Геп, який і досі висів на верхівці щогли. Адмірал підніс до очей підзорну трубу і трохи зблід... Тут Сергій знову перервав гру.

— Давайте повиймаємо кораблі! — закричав він. — Пропадуть усі!

Справа в тому, що струмок попереду ховався у трубу, яка була прокладена вздовж мостової. Труба тяглася кілька метрів, а далі струмок знову виривався на волю.

— Адмірал Гоп не знає страху! — вигукнув Руслан і з розгону ляпнувся на мокрий брук. І тоді вже із злістю додав: — Уперед! У трубу!

Ми з Серьожкою розсміялися.

— Гоп! Нехай буде так! Гра тривала.

— Мене не лякає ця жахлива підземна ріка, — промовив, ковтаючи хвилювання, адмірал Гоп. — Ану, юнго, глянь на наші кораблі, чи є там такі, що вагаються?

Юнга Геп глянув зі щогли на кораблі і доповів:

— Ні, адмірале, там таких нема, що вагаються! Адмірал зрадів і навіть пройшов по своєму містку навприсядки:

— Я так і знав! Гоп-гоп-гоп!..

А юнзі Гепу здалося, що це адмірал його покликав, і він спритно зліз на палубу. Гоп обняв його і притис до грудей:

— Ти мужній і великий юнга, — сказав він, а кінці його вусів хвилююче лоскотали Гепу щоки і потилицю.

Після цього адмірал сховав підзорну трубу в кишеню і склав руки на грудях.

— Де наше не пропадало! — сказав він. — Так що, орли, піднімайте грот-бом-фок-стеньгу і паняйте на всі швартові! Такелаж, кільватер, бром-бензол! Ура!

— Ура! — гукнули на всіх кораблях.

— Ура! — задзвенів над протокою голос юнги.

"Грім" стрілою мчав крізь хвилі, що горіли на сонці білим вогнем. Він весь зникав під водою і знову з'являвся над нею. Але "Тріска" і "Спичпром" стрибали, як навіжені, і зрештою поперекидалися догори дном. "Тріску", як звичайну тріску, викинуло на берег. А жалюгідний розмоклий "Спичпром" змішався з купою сміття, що його несла вода.

— Прощайте, відважні кораблі! — тільки і встиг гукнути Гоп, як "Грім" зник у пітьмі грізного склепіння...

Ми з хлопцями довго чекали з другого боку труби, та нічого не дочекалися.

— "Вперед"! — бурчав Сергій. — От вам і "вперед". Коли ще зробиш такий кораблик!..

— Не нервуйте, капітани, — казав заклопотаний Руслан і раз у раз заглядав у трубу. — Не нервуйте, ще не все загинуло...

— Він там за щось зачепився, — зауважив я.

— Та ну! — вигукнув Руслан. — А я думав, що його з'їв осьминог. Як ти гадаєш?

— Я гадаю, що треба запустити в трубу "Красуня". Може, він виштовхне Гопа.

Я витяг з кишені дощаний корабель і почав приладнувати щогли.

— А як і він там застряне? — невесело мовив Сергій.

— Нехай. Коли вже "Грім" загинув, то й цього не жалко. Я підбіг до вхідного отвору труби і рішуче впустив туди

наш останній корабель.

У понурому мовчанні минула хвилина. Та ось разом із сміттям вода винесла на світ залишки "Красуня". То була сама дощечка. Я підхопив її і поклав до кишені.

— Полагодимо...

— Музиканти, грайте марш! — закричав Рус-лан. — Всім встати перед адміралом Гопом!

— Ура! — підхопили ми з Сергієм.

З труби виринув "Грім". Він був без щогли, але від цього зробився ще красивішим.

Течія уповільнилася. На розі двох вулиць розлилася дуже велика калюжа. Безперечно, це й було нове море, яке так хотів відкрити адмірал.

Тільки тепер ми уявили, що сталося з "Громом" у підземній ріці. І склалася у нас така історія.

...Коли "Грім" опинився під склепінням, суцільна темрява огорнула моряків. Клекотіла вода, мимо проносилися чорні стіни. Раптом корабель об щось ударився, закрутився на місці і завмер, задравши над водою ніс. Якісь колоди, сухі рослини, тріски та інше сміття збилося посеред підземної ріки і затримувало все, що нею рухалося. Тільки вода мчала крізь цю перепону.

— Де мій улюблений і відважний юнга Геп? — запитав адмірал тихим голосом. — Про всяк випадок я хочу востаннє притиснути його до грудей і полоскотати своїм вусом Бо нас спіткало лихо.

Всі кинулися шукати Гепа, та даремно: його ніде не було.

— Мабуть, якась недобра хвиля змила нашого юнгу з палуби, — сказали Гопу матроси, — і він загинув у страшній пучині.

І тут відважний і холоднокровний адмірал не витримав.

— Пропади все пропадом! — закричав він. — Кают-компанія, амеба, розрази його грім! Як я житиму без нашого юнги Гепа?

Слухаючи, як лається і вбивається їх улюбленець адмірал, орли похнюпилися. Вони зрозуміли, що всім настав кінець. Сіли собі на мокру палубу і байдуже змовкли.

— І чого я не поплив на Північний полюс?—скаржився Гоп, і вуса його обвисли, як мокрі мотузки. — Нехай би краще на нас напало сто білих ведмедів... — І тут він заревів, як корова:— Хочу на Північний полюс!..

А юнгу дійсно змила хвиля. Тільки це сталося не в підземеллі, а в ту мить, коли "Грім" до нього наближався. Мужній Геп не розгубився. Перемагаючи хвилі, він доплив до прибережних скель, виліз на них і почав вдивлятися у далечінь.

Ось за хвилями майнули білі вітрила. То підходи^ "Красунь" під командою капітана Хопа. Тут юнга вчинив такий жахливий галас, що на кораблі його відразу почули. "Красунь" пристав до берега. Матроси забрали знесиленого Гепа на борт. Юнга здавався неживим.

— Де наш адмірал? — хрипко запитав його капітан Хоп. — Де всі наші? Де "Тріска"? Де "Спичпром"?

Юнга через силу розплющив очі.

— Всі загинули, крім "Грому". Адмірал там, у підземній ріці, на своєму кораблі. Там дуже небезпечно! Допоможіть йому.,. — І Геп знепритомнів.

— Під землю! — гукнув капітан Хоп, взявши його на руки.

А вже за кілька хвилин на "Громі", який безпомічно стояв на місці, почули далекий голос:

— Не впадайте в розпач, друзі! Ми поспішаємо до вас на допомогу!

Адмірал Гоп схопився на ноги.

— Я впізнаю! — закричав він. — Це мій старий друг капітан Хоп! О, я знав, що він вправний моряк. Спочатку у нього була невдача, але тепер пляма змита!..

З темряви наближався трищогловий "Красунь". На містку стояв капітан Хоп і мужньо дивився вперед. На його руках був юнга.

Розлігся страшний тріск. "Красунь" врізався у залом, і його щогли відламалися.

— Мені сказав юнга, що вам загрожує небезпека, адмірале Гоп, — розповідав Хоп, падаючи у воду від струсу і стискаючи Гепа в руках. — І я, прийнявши юнгу на борт, помчав навздогін за вами.

— Якщо я не врятую свого друга адмірала Гопа, — продовжував він, коли його разом з юнгою тягли з води, — то хто ж його врятує!..

Адмірал і капітан міцно обнялися і поцілувались. Юнга опритомнів і з веселою посмішкою став на ноги. Адмірал ласкаво полоскотав його кінцями вусів.

Тим часом "Красунь" весь занурився у воду, і тепер тільки корма його сторч стояла над бурхливими хвилями.

— Нема вже нашого "Красуня", — зітхнули Гоп, Хоп, Геп і всі матроси. Вони почали витирати сльози.

Адмірал пробурчав:

— Ну, добре, добре, ще побудуємо сто таких кораблів. Нічого тут рюмсати, це вам не дитячий садок...

Тим часом від потужного удару "Красуня" перепона зсунулася з місця і поволі рушила вперед. І за хвилину звільнений "Грім" минув підземну ріку і помчав під ясним небом.

— Адмірале! — гукнув юнга. — Попереду дуже багато води! Навіть берегів, вважайте, не видно!..

— Ну от, орли, — радісно сказав адмірал Гоп. — Я ж вам казав, що приведу вас у нове море! Недарма втратили ми чотири кораблі і три команди. Вітаю вас з перемогою, леви і орли!

Гваделупа, Па-де-Кале! — закінчив він свою промову старим морським привітанням.

— Ура адміралу Гопу! — крикнув юнга. І всі моряки підтримали його:

— Ура!

"Грім" збавив швидкість і велично поплив через неозорий водний простір.

— Салют на честь моря адмірала Гопа! — наказав капітан Хоп і підніс руку до капітанської шапки.

Справа в тому, що адмірал призначив його командиром "Грому". Сам Гоп вирішив вийти у відставку, щоб писати мемуари, тобто спогади.

Над морем Гопа прокотилися потужні залпи гармат.

Гра скінчилася. Ми повертались додому. Сергій раз у раз витягав з кишені "Грім" і захоплено повторював:

— Оце так!.. Оце кораблик!.. У нас ще такого не було. Жодного разу не перекинувся, летів, як стріла! Хоч на виставку його!

Руслан задоволено посміхався:

— Ось що значить, коли будують з розумом. Свинцевий кіль — оце вам і весь секрет.

— І форма у нього підходяща, — додав я. — І руль хороший, великий. Одне слово: попрацювали!

В ясному небі сяяло сонце. Снігу на вулиці стало ще менше, а води у струмках ще більше, як півгодини тому.

ПОДОРОЖ

Вже стало жарко надворі. Я повернувся зі школи, залишив удома свою чудову, з нашивками, капітанську курточку і портфель і вперше цього року вийшов надвір без верхнього одягу. Тільки безкозирку з голови не скинув.

Вийшов я, постояв на тротуарі. Подивився на клени, що росли вздовж вулиці. Листя на них було зелене, як новенька фарба, і таке святкове, як на Перше травня. Потім я стежив за горобцями. Вони спочатку невеличкою зграйкою стрибали на асфальті і дзьобали щось таке, чого не було видко. Потім всі разом злетіли на кленову гілку, побазікали про свої справи і перелетіли на балкон другого поверху. Кожен з них чимось скидався на Сергія, і я тихенько засміявся. А вгорі світило сонце.

Коли це надвір вийшов сам Сергій. Без пальта, в самій сіренькій курточці, а на голові кепка.

— Ти вже теж роздягся? — питає.

— Не теж. Я сам по собі роздягся.

— А що будемо робити?

— Та щось, — кажу, треба. Треба, мабуть, кудись піти. Така погода, що хочеться іти собі та йти.

— Це правда, — говорить Сергій. — Можна було б походити вулицями. А ще можна піти в парк і подивитись на парашутну вишку. Якщо у тебе є якісь копійки, підемо, поп'ємо води. — Потім він як лясне себе по лобі: — Знаю, Валько! Підемо шукати, де починається річка!

Він ще взимку казав, що, як настане весна, — піде шукати, де ріка починається.

— Пішли! — кажу. — Це якраз буде підходяща подорож. А потім в школі розповімо.

— Потім взагалі буде добре!

Швиденько проминули ми нашу вулицю і спустилися на Журавлівську. Якраз біля неї тече річка Харків.

Йшли ми собі, йшли, то мовчки, то розмовляючи. Інколи звертали у бокову вуличку і наближалися до річки. А вона де на сонці блищить — так, що й дивитися боляче, — а де спокійненько відбиває синє небо і зелені береги. Іти було легко і приємно.

— А нам, мабуть, далеко, — кажу я. — Треба було б на дорогу щось купити попоїсти. У мене є двадцять копійок.

Тоді Сергій витяг з кишені кілька мідяків, полічив і каже:

— І у мене дещо знайшлося. Пішли! — І повернув до маленької крамнички.

Купили ми собі хліба, ще й попросили продавщицю, щоб нарізала його шматочками.

— Спочатку з'їмо тільки по одному шматку, а то ще дорога далека, — сказав Сергій.

Ідемо далі. Жуємо хліб. На вулиці хатини стали маленькі, брук скінчився, під ногами курява хлюпає. А віддалік тече ріка.

— Дивись! — кричить Серьожка. — Це вже не Журавлівська. Це вже вулиця Дальня Журавлівська.

— Ми вже, мабуть, пройшли кілометрів десять, — кажу я.

— Ну, десять не десять, а дев'ять таки пройшли, — відказує Сергій. — А коли так — давай зробимо привал і поїмо.

Сіли ми край дороги, з'їли по шматку хліба, пішли далі. Ось і хатини скінчилися, а за ними полем біжить дорога, тільки ген під ліском якісь будови видно.

— Виходить, з Харковом можеш прощатися!

Озирнувся я на хатини, а вони ще близько. Мені дуже захотілося повернути назад. То ж не жарт: залишити Харків і податися шукати, де ріка починається. У нас, як не кажіть, у місті залишилися рідні.

— А річка ніяк не тоншає... — зітхнув я.

— Нічого. Ще потоншає, — не дуже впевнено сказав Сергій.

Хтозна, скільки часу ми йшли. Сонце ще було високо, та ми вже наче й потомилися. А ріка яка була, така й зосталася. Тече собі праворуч від дороги. А ліворуч — лісок підіймається вгору по схилу.

Я трохи подумав і кажу:

— Якщо піднятися ліворуч і пройти через лісок, то ми, мабуть, вийдемо на дорогу, що виходить з Пушкінської. Пушкін-ська — це тобі не Журавлівка. Асфальт, трамваї!

— А хіба є така дорога, що виходить з Пушкінської?

— А ти думав! Он Журавлівка скінчилася, а дорога від неї однаково йде. Так це ж Журавлівка, а то сама Пуш-кінська!..

За хвилину Сергій узяв та й завернув на стежечку, що бігла вгору до ліска.

— Гей, ти куди? — кричу.

— Та ти ж сам казав, що хочеш на Пушкінську.

— Я казав?

— А хто ж— я? Пішли.

Ну, ми й пішли. Подолали підйом, сіли на горбочку і заходилися доїдати свій хліб. А ріка внизу вилася і зникала коло самого обрію. І не видно було її початку.

Ну й далеко ж ми бачили з того горбочка!

Праворуч розляглося місто. Хто б подумав, що воно таке величезне! Червоні, білі, сірі корпуси заводів густо обсипали весь обрій. З димарів тяглися до неба прозорі стрічки диму. Багатоповерхові будинки були оточені яскравою зеленню.

Ліворуч був широченний простір. Поля і лісочки скидалися на зелені килими і кудлаті звірячі шкури. Шж ними розсипалися хатками різні села.

Це просто дивно, скільки буває на світі зелених кольорів. Поля зелені, і ліс зелений, і береги ріки — теж зелені. А всі вони різні! Хатки в селах були білі, а ріка синя.

А вгорі світило сонце.

Зітхнули ми з Сергієм і рушили далі. Дерева стали високі, віти такі густі, що й неба не видно. Земля в лісочку була волога. За кілька хвилин на наші черевики налипло багато грязюки. До того ж ми загубили стежечку і як не шукали — не знайшли.

Високо на вітах співали птахи, тільки нам було не до пташиних співів... Сумно стало.

— Валько, дивись туди!

Глянув я, куди Сергій показував. А в лісі, на галявинці, стоять білі іграшкові хатинки. Може, десять, а може й двадцять. Хіба їх полічиш крізь дерева?

— Ходім туди, — каже Сергій, — там, може, люди є. Підійшли ми ближче. А це не хатинки, а клітки такі. З усіх

боків дерев'яні, побілені, а з одного боку — залізна сітка. Були вони порожні.

Коли бачимо, між тими клітками якийсь дядько походжає. Кинулися до нього, підбігли й стали. Дядько був високий, у ватянці і м'ятому кашкеті. Обличчя мав коричневе і все у

зморшках. Глянув він на нас дуже серйозно, а ми мовчимо, не знаємо, що казати.

— Ну? — питає.

Тоді Сергій зібрався з духом.

— Це, — каже, — що у вас за клітки?

— Клітки? Кроликів будемо розводити.

— А у вас що... який зоопарк, чи що?

— Не "чи що", а дослідне господарство.

А я тим часом роздивився за галявинкою, між. деревами, будиночок, а за ним наче дорога проглядає.

Знову мовчки стоїмо. Дядько дивиться на нас і не посміхається. Ліс зловісно шумить над головою. Мені зробилося страшно. Я сказав:

— Дядю, а як нам у Харків пройти?

— А ви ж де зараз? — каже. — У Конотопі, чи що?

— Ну... який же це Харків... Це ліс... — промимрив я. Сам подумав: буде нам якась біда.

— А ви як сюди забрели? Тут знову Серьожка встряв:

— А ми ходили шукати, де ріка починається!

— Знайшли?

— Ні. Ми б і знайшли, та вже час додому.

— Ну то ходімо, я вам покажу, де вона починається.

Я Сергію очима' знаки роблю: мовляв, не ходи! А він хоч би що — пішов за дядьком. Ну, і я за ними поплентався.

Пройшли галявинку, минули клітки, знову навкруги ліс. Я вже хотів гукнути Сергія і дременути назад, коли дядько каже:

— Ось де, дивіться.

Глянули ми. От тобі й на! Між деревами тече малесенький струмочок. Вибив собі щілину між прілим тогорічним листям, де-не-де рідкою травичкою обріс та й тече собі. Водички в ньому трішечки, біжить вона нечутно, ніби ту щілину вистелили зеленим склом.

Серьожка як засміється:

— Тю! Я думав, ви й справді!.. Ріка он там унизу тече, їй ні кінця, ні початку не видно!

— Тече, — погодився дядько. — Аз чого вона зробилася? Цей струмочок, а за метрів двісті ще один, а там далі ще який більшенький, а там ще й ще... Отак і ріка з них починається.

З якого точно — і не скажеш, а всі їх обійти неможливо.

— Он воно що! — розчаровано сказав Сергій. — Ми ж це по природознавству проходили!

Дядько ще раз уважно нас оглянув:

— Отак, значить, хлопчики. А ви, я бачу, заблукали.

— Та ні! — каже Сергій. — Де там заблукали. Ну, може, трохи й заблукали, а щоб дуже, так ні.

— Ну, а коли не дуже, — сказав серйозно дядько, — то рушайте отак просто, а метрів за сто на дорогу вийдете. А далі вже дорогою й дорогою, аж поки не побачите іподром.

— Та знаємо! — гукнув я. — Коло іподрому Пушкінська починається!

— Я бачу, ви й справді не дуже заблукали. Щасливої дороги.

— Спасибі, — разом промовили ми і пішли, куди дядько показав.

А він нам ще гукнув услід:

— Тож глядіть, хлопчики, не забредіть у Конотоп! Тільки в Харків!

— Добре! — відповіли ми.

І вже скоро сиділи ми з боку брукованої дороги і трісочками зчищали грязюку з черевиків. Довго чистили, старанно.

— Як ти гадаєш, — спитав я Сергія, — кілометрів двадцять ми за сьогодні пройшли? *

— Ой, якби не більше! У мене ноги аж відвалюються. Мабуть, ми помилилися з кілометрами, бо я встиг додому

якраз на обід. А Сергій спізнився так мало, що мати його не лаяла. Адже ж ми з ним навіть біля іподрому на трамвай не сіли, щоб більше кілометрів пройти. І однаково встигли.

ЯК МИ СКЛАДАЛИ ВІРШ

Руслан був у мене. Ми з ним поговорили про останні прочитані книги, добряче вивчили наш великий стіл. Нам довелося під нього залізти, щоб краще роздивитися, як склеєні між собою дерев'яні бруски і дошки. Потім вилізли з-під столу, озброїлися паперовими стрічками і почали встромляти їх собі у вуха. Хотіли взнати, чи глибоко у нас барабанні перетинки. Обидва досягли свого: як тільки кінець стрічки торкався перетинки, нам чулося щось схоже на вибух. Той дотик був дуже неприємний.

Більше робити було нічого. Адже ж буває так, що людям нічого робити! Тим більш, що у нас завжди бувало справ і справ...

Ми трохи посиділи мовчки. Тоді я сказав:

— Давай щось напишемо.

— Дуже просто, — негайно відгукнувся Руслан. — Ми напишемо вірш:

— Про що?

— А так, взагалі... Там побачимо.

— Але ж треба про щось!

— Не обов'язково. Головне, щоб було зрозуміло і складно.

— А як же ти напишеш зрозуміло, коли сам не знаєш, про шо?

— Ось почнемо складати, тоді воно само про щось вийде.

— Ну, складаймо.

— А ти приготуйся записувати.

Я приготувався. Поклав на стіл аркуш паперу, ручку і поставив чорнильницю.

— Ну, чого ж ти? — запитав я у Руслана.

— Давай ти перший

Я подумав, але нічого не видумав.

— Я не можу перший.

— Може, ти взагалі не можеш?

— Взагалі — можу, а перший — ні.

— Ну, добре. Я зараз почну.

Руслан став у позу: витягнув уперед одну руку, а другу заклав за спину. І почав тягуче декламувати:

— Ось іде він... по... по проваллю! Я підхопив:

— Як назустріч тут йому... Тут знову Руслан:

— Вибігає кіт вусатий...

— І жує сковороду! — закінчив я.

Це було так смішно, що ми обидва од сміху поклали голови на стіл. А моя сестра Марійка сказала:

— Що ви видумуєте? Хто це — він? Як це можна ходити по проваллю? І де це ви бачили, щоб кішка жувала сковорідку?

Коли вона це сказала, нас розібрав такий регіт, що ми опинилися під столом. Аж сльози з очей потекли.

Потім ми сіли на стільці. Я записав те, що ми склали. Руслан сказав:

— Ну, я видумую далі. — І знову почав тягучим голосом: — Тут схопив він... Тут схопив він... Тут схопив він палюгачу, навірнячив він коту!..

— Сам з досади чуть не плаче, — підказав я.

— І відняв сковороду! — з бурхливою радістю закінчив Руслан.

Марійка знизала плечима:

— Що це за "палюгача"? І де ви чули таке слово — "навірнячив"?

Руслан пояснив:

— "Палюгача" — це палиця. А "навірнячив" значить дав прочухана.

А я тим часом записав і ці рядки. Потім ми придумали таке:

Ось іде собі він далі,

Все під ноги плюючи.

Там, де ступить, там, де плюне,

Виростають калачі.

Коли це було записано, ми замислилися.

— А справді, хто це він?

— Ну, хто? — Руслан трохи подумав. — Чи не однаково! Чоловік собі такий.

— А як його звати?

— А тобі хіба що?

— Мені однаково, — погодився я. — То що там у нас написано? Ага: "Там, де ступить, там, де плюне, виростають калачі". Ну, давай тепер так:

Плюнув він собі під ноги, І підняв він калача...

Наступні два рядки ми склали разом:

І жує собі потроху, В сковородочку харча.

— Що це таке "харча"? — негайно втрутилася Марійка.

— Ну, значить, він туди харчить.

— Куди?

— У сковорідку.

— Яку?

— А що у кота відняв.

— А чого це він туди харчить?

— А хто його зна, — безтурботно відказав Руслан, — чого це він розхарчався...

— І потім "харча" — так українською мовою сказати не можна. Треба "харчачи"...

— Це у вірш не влазить, — заперечив я, — Добре буде й так. Правда, Руслан?

— Правда, — відповів він, і тут ми знову не витримали й зайшлися сміхом.

Ми бачили, що вірш ще не закінчений. Але ні про кота, ні про сковорідку, ні про калачі не могли вже видумати ані слова. Щасливу думку знову подав Руслан:

— Тут побачив він корову...

— І підліз до неї... — додав я.

— Не складно. І підліз до неї — як?

— Взагалі, чого це він підліз, а не підійшов? — запитала

Марійка, яка зовсім покинула свої справи. Вона тепер сиділа на кушетці і слухала, як ми складаємо вірш. Я пояснив:

— Підліз тому, що він корови боявся. Якби тобі треба було наблизитися до корови — не бійся, і ти б плазувала.

— Є! — вигукнув Руслан. — І підліз до неї вплаз!

— А тоді можна буде сказати: і потяг за хвоста раз.

— Точно. Це буде четвертий рядок, — радо погодився Руслан. — Треба тільки третій видумати. Тара-тара-тара-тара і потяг за хвоста раз.

Раптом Марійка підказала:

— Напишіть так: смикнув двічі він за роги і потяг за хвоста раз.

— Геніально! — сказав Руслан. — Підходить!

— Трохи інакше, — запропонував я. — Скубнув двічі він за хвоста і потяг за роги раз.

Цього разу навіть Марійка не стала з'ясовувати, навіщо він дратував корову. І чому саме за хвіст скубнув двічі, а за роги

потяг тільки раз. А ми з Русланом були впевнені, що смішнішого вірша ще ніхто на світі не складав.

Так нам вже хотілося його скінчити. Набридло. Тому Руслан і почав підводити наш твір до кінця.

— І на цьому гарну повість... гарну повість... про героя Бандура. О! Ну, що далі?

Я не знав, що далі. Втомився. Думав, але нічого не видумав.

— Про героя Бандура... — бурмотів Руслан. — І на цьому гарну повість про героя Бандура... ми... ми закінчуємо зараз...

— А продовження нема! — переможно вигукнув я і тим зав'язав останній вузлик.

Ми переписали вірш начисто і пішли його читати всім, хто б захотів слухати. Тьотя Клава вислухала нас дуже уважно, попросила прочитати вдруге, потім розвела руками:

— Ну й ну! Оце так хлопчики!.. Дуже складно вийшло! Просто — ну й ну!

Нам стало ясно, що тьотя Клава нічого не зрозуміла. Та хоч помітила, що складно — спасибі й за те.

Дядько Степан посміявся, потім зауважив:

— Я бачу, творчі сили лізуть з вас в усі боки. А може, замість того, щоб отакі побрехеньки складати, ви б випустили "Домашній Крокодил"? Таку гумористичну стінну газету про

наш дім. Га? От подумайте. А тоді зайдете до мене, побалакаємо.

Нам сподобалася ця думка. Лише трохи образило, що дядько так зневажливо сказав про наш вірш — "побрехеньки". Воно й справді було безглуздо, але ж як смішно!

Студент Гриша скривився так, наче його примусили жувати лимон без цукру. Він сказав:

— І не соромно вам, хлопці, отакі дурниці по людях носити! Вже ж така нісенітниця, така нікчемність, що жалко отого паперу, на якому воно написано!.. Порвіть і нікому не показуйте!

Ми мовчки повернулися і вийшли з Гришиної кімнати.

— Це виходить за межі... — сказав Руслан.

Дивно, але "гарна повість про героя Бандура" не знайшла схвалення навіть у наших рідних. Русланова мама з докором мовила:

— Ой хлопці-хлопці, коли ви вже розуму наберетесь... Один тільки Сергій із заздрістю зітхнув:

— Нічого собі віршик.

Сумним був для нас той вечір. Ми сиділи поруч на дивані і мовчали. Час від часу брали папірець і перечитували вірш. І нам ставало ще сумніше. Потім Руслан вже, мабуть, удвадцяте перечитав вірш і з невимовною нудьгою сказав:

— От смішний!.. Все ж таки це у нас вийшло дуже смішно...

Після цього ми через силу засміялися.

— Ха, ха, ха, ха, — сказав Руслан.

— Ги, — додав я.

Отже, нас дорослі не зрозуміли. Один тільки дядько Степан поставився до нас чуйно.

— Може й справді випустимо "Домашній Крокодил"? — сказав я.

— Треба спробувати.

— А про що він буде?

— Ну, про всякі недоліки. Он на вашому поверсі на дверях дзвінок зіпсувався, і тепер усі грюкають у двері кулаками.

— Хто як, — зауважив я. — Я грюкаю ногами

— Ну, ногами ще нічого. Тільки дорослі тобі ногами не грюкатимуть. От вони і збивають кулаки. Потім ще я чув, як наші тут скаржились: знов у ванній на підлозі налито, зайти не можна.

— Так, — погодився я, — і про це можна в "Крокодил" написати. Я б поробив малюнки.

— І віршами б попідписували.

— А тобі хочеться складати вірші? Руслан трохи подумав.

— Ні, щось не хочеться, — нарешті відповів він.

— І мені вже перехотілося. А коли знову захочемо, підемо до дядька Степана і зробимо "Домашній Крокодил". Добре?

— Ні, краще підемо до нього завтра. Щоб він не думав, що як корисна робота, так ми від неї тікаємо. Складемо з ним план. Потім ти поробиш малюнки. А за цей час нам, може, знову вірші складати захочеться.

Я погодився. І наступного дня ми пішли до дядька Степана обговорювати план гумористичної стінгазети.

НА ВУЛИЦІ

Той громадянин був високий і худий. В руках він тримав розкішний шкіряний портфель. Голову його прикрашав коричневий капелюх, легкий плащ з піднятим коміром був застебнутий на всі ґудзики.

Громадянин рухався повільно, озираючись на всі боки. А ми стояли біля парадних дверей свого будинку. От він підійшов до нас, швидко оглянув усіх трьох і запитав:

— Це, мабуть, будинок номер сімнадцять?

— Ні, — відказали ми, — сімнадцятий он той, ви його пройшли.

— Дякую... — буркнув громадянин. Він розстебнув свій портфель, витяг звідти якийсь папірець, подивився в нього і сказав сам до себе: — Угу... Отже, п'ятнадцятий — через

ДІМ..;

Повернувся і пішов.

Ми перезирнулися. Зовнішній вигляд громадянина нам не сподобався. Його поведінка теж.

Руслан кивнув головою, і ми обережно рушили слідом за невідомим.

— Ніякий йому сімнадцятий не потрібний... — прошепотів Сергій.

Руслан багатозначно притис пальця до губ.

Громадянин і справді пройшов, повз сімнадцятий. Потім озирнувся на нього. Ми кинулися вбік і причаїлися за стовбурами дерев.

Невідомий дійшов до п'ятнадцятого, якусь мить вагався біля нього, потім зник за дверима.

— Він нас помітив і зайшов туди, щоб ми чого не подумали, — сказав я.

— Він спочатку питав сімнадцятий, а подався у п'ятнадцятий... От побачиш, зараз вийде! — промовив Сергій.

А Руслан знову притис пальця до губ.

Ми сховалися за кущами і звідти вели спостереження. І всі

5*

67

троє мало не скрикнули, коли невідомий за хвилину з'явився на вулиці. Він знову завагався, потім перейшов на другий бік і повільно рушив далі.

— Шпигун... Тепер вже точно... — прошепотів Сергій.

— Вперед... — рішуче кинув Руслан.

Ховаючись за стовбурами, ми рухалися за невідомим. А той спинився, розстебнув плащ і поліз у кишеню за цигарками. Під полою на тоненькому ремінці висів фотоапарат. Ми зблідли від хвилювання. Вже не було ніяких сумнівів — нам випало

зловити небезпечного шпигуна!

— Серьожко, — тоном наказу мовив Руслан, — перебігай на той бік і перелазь через паркан. Поза парканом переженеш його і будеш стежити від рогу. Щоб його оточити. Одна голова добре, а три краще! — хтозна-чому додав він.

— А ви з Валькою тим часом не зводьте очей, — теж тоном наказу кинув Сергій. — Головне — не впустити!

— Ну, швиденько! — сказав і я тоном наказу. Сергій миттю перебіг вулицю і зник за парканом.

У наступні кілька хвилин не сталося нічого цікавого. Невідомий ішов вулицею, ми — за ним. Та ось в далині, на розі, з'явилася постать міліціонера. Громадянин раптом спинився і знову поліз у портфель. Ми напружено завмерли. Невже він почув за парканом Сергія? Але невідомий витяг клаптик паперу, подивився на нього і пішов далі.

— З планом звіряється... — прошепотів я. Руслан сказав:

— Це ясно. А коли він біля нашого дому розкривав портфель, там щось блиснуло. Мабуть, зброя. Пістолет

— Та зброю він носить в кишені, — не погодився я. — Де це ти бачив, щоб шпигуни носили зброю в портфелі!

Руслану нічим було крити, бо такого і справді зроду не бачив. А тому він ще раз притис пальця до губ.

Ми наближалися до рогу, коли почули:

— Хлопці! Є новини!

Над парканом, між вітами дерев, з'явилася Сергієва голова. Ми перебігли дорогу.

— Розповідай, — швидко промовив Руслан, — а ми стоятимем, наче ти й не до нас.

І він став байдуже дивитися на протилежний бік і колупатися в носі. Мені теж нічого не зоставалося, як запустити палець у ніздрю.

Сергій тим часом розповідав:

— Він став якраз отут, де ви стоїте, а я з-за паркану вистромив голову і все бачив. Знаєте, що було написано на папірці? "Електротехнічний інститут". І якась адреса. Зрозуміли? А питав сімнадцятий...

— Кінчаймо з ним! — рішуче промовив Руслан. — Від нас, брате, не втечеш.

— Не на тих напав!.. — додав я.

Сергій зник. Він продовжував переслідування за парканом. А ми, як і раніше, пішли вулицею. Невідомий вже майже до-сяг рогу і от-от мав зникнути за будинком. На розі походжав міліціонер.

— Час настав! — вигукнув Руслан. — Біжи до міліціонера, а я стежитиму за шпигуном. Вперед!

Я кинувся вперед, але відразу ж уповільнив ходу. Справа в тому, що невідомий сам підходив до міліціонера.

Ми разом спинилися одне біля одного — я, міліціонер і громадянин. Ззаду до мене наблизився Руслан. На нас обох не звернули уваги.

— Пробачте, ше раз вас потурбую, — промовив невідомий. — Знайшов-таки п'ятнадцятий, через труднощі, але знайшов...

— Так, у нас з таблицями на будинках не гаразд, — чемно погодився міліціонер.—Мабуть, нема вдома?

— Така, розумієте, прикрість: не застав! Це ж мене приятель просив. Передай, каже, моїй дружині подарунок. А

тепер у мене за годину відходить поїзд, а вона, розумієте, на роботі!

— Не пощастило, — зітхнув міліціонер. — І робота, мабуть, далеко...

— Вона викладає в електротехнічному інституті,— сказав невідомий.— Чи не скажете — далеко це?

— О, так тоді вам пощастило! Це зовсім близько,.пройдете тільки квартал.

І зраділий міліціонер детально пояснив громадянину, як знайти інститут.

"У нього фотоапарат! — хапався я за останню надію. — Міліціонер цього не знає!.."

Як на те, невідомий знову відгорнув полу плаща і витяг з кишені цигарку. Фотоапарат висів у нього на боці, просто перед очима міліціонера. Той з повагою глянув на жовтий футляр.

Невідомий простяг цигарки:

— Запалюйте, товаришу.

— Дякую, але я на посту. Бажаю успіху! — міліціонер віддав честь і відійшов.

Громадянин у плащі попрямував своїм шляхом. До нас під біг Сергій.

— Що? — стривожено запитав він.

— Це такий шпигун, як тьотя Клава парашутистка, — сказав Руслан.

Ми згадали нашу сусідку, гладку тьотю Клаву, і розсміялися.

— А це точно? — допитувався Сергій. Він був дуже розчарований.

Руслан пояснив:

— Він знає цього міліціонера. —Приїхав до дружини свого знайомого; йому одна година лишилася до поїзда. Поніс в інститут подарунок.

— Знайомому?

— Дружині.

— Ти ж казав — знайомому.

— Що — знайомому?

— Залишилася година до поїзда.

— Йому, цьому дядькові, а не знайомому!..

— Тю! А знайомому?

— Звідки я знаю, що знайомому! Чого— ти причепився з своїм знайомим!

— Чого це він мій знайомий? Я не знаю, чий він знайомий. Сам казав: знайомому дружини. Слухай, а чия це дружина?

— Чия, чия!.. Знайомого дружина!

— Ну ти ж і заплутався! А чого ж цей дядько шукає інститут?

— Бо там у нього знайомий дружини, я ж тобі сказав! Тьфу — не знайомий дружини, а жінка знайомого.

— Міліціонера?

— Якого міліціонера? Де ти бачив жінку міліціонера?

— Не жінка міліціонера, а його знайомий!

Обидва страшенно галасували. Поки вони розбиралися з дружиною, знайомим і міліціонером, я помирав од сміху.

Потім ми повернули додому. Роздумуючи про невдалий подвиг, пройшли повз наш будинок і крутою вуличкою почали спускатися на Журавлівку. Сергій спитав:

— Куди це нас понесло?

— А тобі не однаково? — насмішкувато відповів Руслан. — Може, на Журавлівці спіймаємо ще одного шпигуна!

Шпигуна ми не зустріли, та все ж надибали на цікаву річ.

Посеред вузької вулички, якою ми йшли, утворилося провалля. Звідки воно там узялося — хтозна. Цією вуличкою в

дощ стікало багато води, і вона, мабуть, вимила з-під бруку грунт. І от брук провалився у велику яму. Краї у неї були нерівні, поточені водою, а глибоко на дні лежала купа змішаного з глиною каміння.

Біля ями юрмилися люди. Десь знизу сюди поспішав міліціонер. Трохи постояли і ми.

Потім рушили додому. Тут і сталося.

Вгорі з'явився вантажний автомобіль і досить жваво побіг униз, нам назустріч.

— Він впаде в яму! — гукнув Сергій і кинувся на брук. За ним кинулися і ми з Русланом. Загородивши машині дорогу, щосили розмахували руками і кричали: "Стійте! СтійтеЬ

Грузовик загальмував. З кабіни визирнув білявий шофер. Я гадав, що він на нас розсердиться. А він, навпаки, навіть посміхався.

— Ну, що таке, піонерія?

— Дядю, там яма на всю вулицю! — закричав Сергій.

— Проїзду ніякого! — додав Руслан.

— Навіть обидва тротуари з боків трохи обвалилися! — подав голос і я.

— Така велика яма?

— Та здоровенна! — Сергій хотів сам розмовляти з шофером. Та ми своє взяли.

— Широчина — на всю вулицю, глибина — метрів два, — сказав Руслан.

І я додав:

— Туди вся ваша машина влізе. Шофер здивовано похитав головою:

— Це точно?

— Точно! — разом гукнули ми.

— Ну, дякую. А ви куди йдете?

— Додому.

— Далеко?

— Вгорі, через два квартали.

— Ну, лізьте, я вас підвезу.

Ми миттю опинилися в кузові. Машина розвернулася і повезла нас угору.

— Якби він ще трохи проїхав униз, вже б не загальмував, — зауважив Руслан.

— Та куди! — вигукнув Сергій. — На такій крутій вулиці хіба загальмуєш! Це ще добре, що ми його високо перестріли.

— А то б розбився... — зітхнув я. — Бо там навіть знак ще ніякий не стоїть.

Машина промайнула повз наш будинок, але ми змовчали. Потім шофер сам спинив грузовик і визирнув до нас.

— То де ж ви живете?

— Вже проїхали! Та ви не турбуйтесь, ми пішки повернемось!

І ми пострибали на землю. Шофер помахав нам рукою, і за хвилину машина зникла за рогом.

Розходячись по домівках, ми багатозначно потисли одне одному руки. Досі ми ще ніколи так урочисто не прощалися.

Кажучи відверто, зараз я переконаний, що з тим симпатичним шофером нічого б поганого не сталося. Адже біля ями на чолі з міліціонером стояла ціла юрба. Та й вулиця була не така вже крута...

Нам дуже, надзвичайно хотілося зробити героїчний вчинок. І ми намагалися його зробити. Ось у чому справа.

КИТАЙСЬКА ТРОЯНДА

Нашою сусідкою була вчителька ботаніки Ніна Василівна. Це була добра і розумна жінка. Одного разу вона мені сказала:

— Валю, ти хочеш виростити справжню китайську троянду?

— Хочу, — відказав я. — А ви маєте насіння?

— Ні, насіння я не маю. Але ти її можеш виростити з гілочки.

— А де я візьму гілочку?

— Я тобі принесу з школи.

— Ну, принесіть, — байдуже погодився я.

Ми з хлопцями багато за що бралися, тільки не все доводили до кінця. Я був певен, що із звичайної зламаної гілки теж зроду нічого не виросте. Це все пусті розваги.

Та якось увечері Ніна Василівна зайшла до нашої кімнати з великим газетним кульком у руках. Там лежала гілочка з темно-зеленим листям.

— Оце й усе? — здивувався я.

— А ти ж чого чекав? Постав її швидше у пляшку з водою, поки вона жива. Згодом вона пустить корінець. Тоді ти її пересадиш у горщик. Гілочка швидко розростеться і стане як маленьке деревб. Зрозумів? Тільки дивись, воду треба щодня міняти.

Тут уже я зацікавився. Коли Ніна Василівна і справді вважає, що з гілочки буде щось путнє, варто спробувати.

Я поставив гілочку у пляшку з водою. Минуло два дні, три, .п'ять, — я міняв воду, і гілочка лишалася свіжою, наче її допіру зламали.

Розповів про це хлопцям. Вони знизали плечима:

— То й що з того?

А коли я згодом нагадав Сергію, що моя троянда жива і здорова, він витріщив на мене очі:

— Яка троянда?

— Та китайська ж!

— Що це за китайська?

— Та я ж тобі казав про неї! У пляшці стоїть. Сергій здивувався.

— Пішли подивимось, — сказав він.

Ми пішли до нашої кімнати. Сергій глянув на гілочку і дуже розчарувався.

— Оця? Та ти її скоро викинеш!

— Чого б я її викидав?

— Бо вона зів'яне.

— Сам ти зів'янеш!

— Я? Ха! Скоріше ти. Я, знаєш, скільки води п'ю!

— А я ще більше.

— Я можу випити цілу ванну.

— А я — річку.

— А я — море!

— А я — всю воду, і весь дощ і сніг!

— Нічого ти не можеш. Хіба що якусь нещасну скляночку...

— А ти — чарочку.

— А ти — наперсток.

— А ти — краплю.

— А ти й того не зможеш.

— Зможу, скільки мені треба!

— А троянда? — запитав Сергій. Тут ми обидва розсміялися.

— Вона випиває цілу склянку на день, — пояснив я.

— Побачимо, що з того буде, — з сумнівом сказав Сергій. Один за одним бігли дні, гілочка жила собі у пляшці і вже

починала мені обридати. Воду тепер змінювала сестра Марійка. Якось у вихідний день вона мені сказала:

— Ану, ледарю, поглянь на свою троянду. Я поглянув.

— Ну? Чого на неї глядіти? Така, як була.

— А ти подивись краще. Я подивився краще і побачив, що гілочка

пустила корінець. Біленький, у волосинках, як хвостик манесенької редьки. Я зрадів.

— Ах ти ж, трояндочко! — сказав я. — Яка ти у нас ростеш розумна. Ах ти ж, мо-лодчиночка!..

— Ти б не базікав, а пересадив її у горщик.

— Ти що! Вона у горщику пропаде.

— А ти гадав, що вона завжди у пляшці ростиме?

Марійка і мама кудись пішли. Я замислився. Горщик у мене був, землі накопати — справа нехитра. Але як туди пересаджувати рослину?

І в цей час прийшов Сергій.

— Що, знов на троянду дивишся? Ти це облиш. Підемо краще надвір, погуляємо.

— Пішли, — кажу. — Тільки я зараз не можу. Мені треба троянду пересадити в землю. Вона вже коріння пустила.

Сергій узяв пляшку до рук, уважно роздивився корінець і з.повагою запитав:

— А вона не почекає, поки ми погуляємо?

— Хтозна. Може й почекає. Я побіжу спитаю у Ніни Василівни.

— Побіжи. А знаєш що, — сказав Сергій, — якщо ця гілка така вже нетерпляча, то ми її удвох швидше пересадимо. А тоді вже й гуляти.-

— Добре! — гукнув я і побіг до Ніни Василівни, а Сергій залишився мене чекати.

Ніна Василівна прийшла і уважно роздивилася корінець троянди.

— Треба пересаджувати, — сказала вона. — Ви спочатку накопайте землі, щоб була чорна, пухка і волога. А тоді один триматиме над вазоном гілочку, а другий насипатиме землю. Дивіться, корінець треба накрити ось до цього місця. Розумієте?

— Розуміємо, — сказали ми.

Підходящу землю ми знайшли у сусідньому дворі. Щоб не смітити в кімнаті, винесли горщик і гілочку в пляшці надвір і вже там пересадили. А потім принесли троянду до кімнати, поставили на підвіконня і полили водою. Ми були дуже задоволені своєю роботою.

— Нехай росте! — урочисто сказав Сергій і поводив над трояндою руками, наче чаклував. Потім він спитав:

— Як ти гадаєш, вона здорова виросте?

— Ого-го! — відказав я. — Якдім!

— А може, на цілий кілометр?

— Може. Тільки треба добре поливати.

— А що ти з такою здоровою робитимеш?

— Полізу на небо.

— А потім?

— А там спіймаю хмарку, сяду на неї верхи і попливу.

— Куди?

— Хтозна-куди. До баби яги.

— А що ти з ягою зробиш?

— Зажену в діжку, зверху заб'ю кришкою і поштою відішлю.

— Кому?

— Тобі.

— А я її віддам дядьку Трохиму.

— А вона його з'їсть.

— То й нехай.

Поки ми отак розмовляли біля троянди, мама і Марійка повернулися додому, і настав час обідати. Ми домовилися, що гулятимемо після обіду, і Сергій пішов.

Обід був смачний. Холодний борщ, а на друге вареники з м'ясом. Потім я ліг на кушетку і, чекаючи Сергія, став дивитися на троянду. Вона стояла у вазоні біля розчиненого вікна. З вулиці віяло тепле літнє повітря, і троянда задумливо ворушила листячком.

"Цікаво, а яка вона справді виросте?" — подумав я. І раптом помітив, що троянда росте. Просто на очах! Вона швидко тяглася вгору, і ось уже гілочка перетворилася на стовбур, а замість листочків з'явилися справжні віти. Верхівка торкнулася стелі, і вся кімната сповнилася шелестом густого темного листя.

Гілки трояндового дерева стиха погойдувалися, приховуючи щось у своїй гущавині. Я придивлявся: що б воно там могло бути? І побачив мавпу. Звичайну мавпу — невеличку, рудувату, яких чимало в нашому зоопарку. Зачепившись хвостом за гілку, вона висіла вниз головою і дивилася просто на мене крізь великі окуляри.

— Киш! — гукнув я. — Троянду зломиш!

Мавпа перескочила на іншу гілку, показала мені язика і сказала:

— Карбюратор.

Я погрозливо махнув кулаком. Тоді мавпа показала мені дулю. Я дуже розсердився і почав мацати навколо себе, чим би в неї кинути. Та мавпа раптом зняла окуляри, зіскочила на підлогу і підбігла до кушетки. Шарпнувши мене за сорочку, вона розчаровано сказала:

— Тю, він спить!

Я спритно вдарив її подушкою і прокинувся. Біля мене стояв Сергій і репетував:

— Чого ти б'єшся? До нього приходиш гратися, а він подушками б'ється!.. А то як дам!

Я сів, протер очі і дуже здивувався:

— Хіба я тебе бив?

— А кого ж І

— Мавпу!

— Яку мавпу?

Я подивився на троянду. У вазоні стояла маленька гілочка.

Вона анітрішечки не виросла.

— Це мені приснилося... — сказав я.

— Ти що, завжди б'єшся подушками, коли тобі щось сниться?

Нарешті Сергій перестав сердитись.

— Ні, це тільки сьогодні. Мені приснилося, наче якась мавпа смикає мене за сорочку.

— Ну, коли вже тобі серед білого дня мавпи сняться, то погані твої справи. У війну гратимемо?

но

— Можна... — погодився я.

— Валька, а ти б пішов на війну? — спитав Сергій.

— Ого! Ще й як! Кулеметником. Тільки тра-та-та-та-та! А вони падають!..

— А я в кінноту! Ех, мчиш, грива в'ється, а шабля тільки — рраз, рраз!.. А вони падають!

— А нас би на війну не взяли, — зауважив я.

— Нічого! Взяли б! Читав, як у громадянську? Альошка Богунець.

— А ще був син Таращанського полку.

— От бачиш. Тільки, поки буде справжня війна, ми, мабуть, повиростаємо.

— Аз ким вона буде?

— З фашистами, з ким же ще! Ну, з буржуями. З різними біляками.

— Мабуть, повиростаємо, — погодився я.

— То пішли грати?

Сергій заздалегідь озброївся кривим дрючком, що був у нього за шаблю, і цуркою замість пістолета. Я взяв палицю, яка служила мені і рушницею, і гарматою, і кулеметом.

За півгодини ми знищили безліч ворогів. Потім я погодився, що мене тяжко поранять, а Сергій врубається в гущину ворожих лав і мене врятує.

Нам довелося повернутися до кімнати, бо там було велике дзеркало. А хіба ж цікаво грати у війну, коли ти падаєш поранений і себе не бачиш! Ми з Сергієм падали тільки перед дзеркалом. І стежили, щоб падати красиво, по-справжньому, як у кіно.

Так от, відбиваючись від ворогів, що оточили мене з усіх боків якраз біля дзеркала, я відчув, як щось гаряче обпекло мені груди. То була ворожа куля. Не випускаючи кулемета, я схопився однією рукою за груди, на мить завмер і потім, спираючись на кулемет, заточився на підлогу.

Я впав на спину. Моя мускуляста і мозолиста рука відкинулася вбік, все ще стискаючи кулемет. Друга рука красиво лежала на грудях.

Оточений ворогами, я знепритомнів. Але Сергій забарився

Його не видно було з-за столу. Тому я швиденько підвівся на ноги, щоб з'ясувати, у чому справа.

І що ж я побачив! Сергій, мій бойовий друг, стояв біля підвіконня і зосереджено розглядав китайську троянду. Він забув про мене.

— Оце так! — обурився я. — Тут, як якийсь дурень, лежиш з дірою у грудях, а він і не думає рятувати!..

— Валька, вона гине! — крикнув Сергій.

Я миттю опинився біля нього. Сергій показав мені два листочки, які обм'якли і похилилися.

— Гине... — прошепотів я. — А я думав, що вона й справді виросте, як дерево.

Сергій гґорадив:

— Ти спитай у Ніни Василівни. Може, вона знає, як її рятувати.

Я побіг до сусідки і розповів про новину. Ніна Василівна відклала всі свої справи і разом зі мною пішла до троянди. Взяла вазон до рук, уважно оглянула рослинку.

— Ну? Ну як? — напосідали ми з Сергієм.

— Так... — нарешті промовила вона. — Земля, я бачу, непогана, і полили ви її добре. Ці два листочки, мабуть, загинуть. Ти, Валю, май на увазі: треба заготувати більший горщик. Вона тепер ростиме швидко, а вазончик у вас маленький...

— То вона ростиме?

— Обов'язково. Якщо будеш як слід доглядати.

— От здорово!

А Сергій посміхався на весь рот. Як тільки Ніна Василівна вийшла, він смикнув мене за рукав:

— Побігли!

— Куди?

— Розповімо Руслану про троянду! Коли вона підросте, відламаєш мені гілочку, я й собі дерево посаджу. Добре?

— Добре, — сказав я, і ми побігли до Руслана, щоб розповісти йому про троянду.

ВСЕ СТАЛО ІНАКШЕ

Ми з хлопцями майстрували різні речі, подорожували по нашому величезному місту, грали у війну. Китайська троянда, яку я вирощував у пляшці, а потім у вазончику, зробилася міцненьким кущиком і рясно вкрилася листям. Вона порадувала всіх нас і здивувала сусідку — вчительку ботаніки Ніну Василівну: несподівано зацвіла чудовими червоними квітами.

Все було б добре. Та ви пам'ятаєте, що торік казав Сергій? "Поки буде війна,— казав він,— ми повиростаємо". Сергій помилився. Війна почалася цього самого літа, як зацвіла троянда.

Ми ще не розуміли, яке страшне лихо прийшло у країну, і вважали війну надзвичайно цікавою річчю. Настрій псували тільки повідомлення з фронту: фашисти весь час просувалися вперед, а наші відступали.

— Це тимчасово, — говорили дорослі. — Гітлер напав на нас зненацька, як злодюга. Але ось Червона Армія збереться з силами та як вдарить!..

І ми з хлопцями з нетерпінням чекали, коли вже наші вдарять. Дуже заздрили дядькові Степану і Руслановому батьку, які пішли на фронт.

Перший німецький літак ми побачили якось ранком, коли гралися у дворі. Повітря загриміло від вибухів зенітних снарядів, загули заводи і заверещали сирени.

— Ось він, — раптом сказав Сергій.

— Хто?

— Німець.

— Де ти його бачиш?

Сергій стояв, закинувши голову, і дивився на небо. Ми з Русланом теж вдивлялися в ясну блакить, але не бачили літака.

— Тю, сліпі! — засміявся Сергій. — А де снаряди рвуться — бачите?

Це ми бачили. Високо-високо над містом раз у раз виникали білі пухирці. їх наче хто жменями сипав у небо. Дуже цікаво було стежити, як вони виникають. Чисте небо, і раптом — є! Один, другий, третій... Вони з'являлися несподівано, як бульки на калюжі під час дощу.

Це й були розриви зенітних снарядів.

І тут ми з Русланом одночасно побачили фашистський літак. З землі він здавався маленьким блискучим хрестиком і летів набагато вище вибухів.

— Це розвідник, — зауважив Руслан. — Літає собі і фотографує. У нього, мабуть, і бомб нема, а то б він їх поскидав.

— Може, він і нас сфотографував? — висловився Сергій.

— Ага. Завтра пришле тобі карточку на пам'ять. Фугасну! Тоді Сергій підняв кулак і закричав у небо:

— Ей, ти, фашистюга, тікай геть! Тікай, паразит, а то я тобі зараз!..

У цей час розчинилося Сергієве вікно, звідти висунулася його мама і розгнівано закричала:

— Ану, негайно марш додому! От я тобі зараз всиплю!.. А ви теж! — це вона до нас з Русланом. — Хіба не знаєте, що, коли стріляють, надворі не можна бути! З неба осколки падають!..

Ми це добре знали, але не боялися. Ні осколків, ні літаків, ні бомб. Сергій казав:

— Нас з вами не влучить жоден осколок. І жодна бомба не впаде на нашу вулицю. От побачите!

Дорослі думали про це інакше. Нам довелося послухати Сергієву маму і вернутися в будинок.

Якось увечері я приніс додому блискучу стрічку з бляхи і заходився вирізувати з неї іграшковий літак. У цей день ми з хлопцями сусіднього двору збирали металолом. Біля паркану за півдня виросла чимала купа залізного мотлоху. Тоді приїхав грузовик і все це кудись одвіз. Нам пояснили, що металолом піде в переплавку, а потім з нього робитимуть зброю.

Отож я повернувся додому і став майструвати з бляхи іграшковий літак. Мами вдома не було. Марійка щось читала.

Сутеніло. Ми закрили високі ставні на вікнах, завісили їх ковдрами й увімкнули світло. В цей час радіо оголосило повітряну тривогу.

— Підемо у бомбосховище? — запитала Марійка.

— Зачекай, я ось закінчу... А чого ми туди підемо?

— Як хочеш... — Марійка знизала плечима і знову взялася до своєї книжки.

Гриміли зенітки. Під лезами ножиць скрипіла тонка бляха. Марійка вичитала щось смішне і тихенько хихикала над своєю книжкою.

Постріли зеніток злилися в безперервний грім. Серьожка вчора хвалився, наче він на слух уміє відрізнити вибух бомби від розриву снаряда. Я йому не дуже вірив. Адже зенітки гриміли відразу на всі голоси — дзвінко і глухо, голосно і не так голосно, завзято і поважно. Може, бойовий командир і розібрався б у цьому безладному ревінні неба, але щоб Сергій... Ні, навряд.

Потім я й сам почув у небі новий звук. То був дзвінкий частий дріб. Наче лінійкою тріщали по штахетному паркану. Та враз лінійка і паркан розрослися на все небо! "Мотор літака, — здогадався я, відірвавшись від своєї іграшки. — Мабуть, дуже низько".

Вже не тріск, а потужне ревіння майнуло над самою головою. А слідом за ним розлігся такий могутній гуркіт, наче злилися в одне всі вибухи цього вечора.

В ту ж мить згасло світло і змовкло радіо. Я чимдуж кинувся до дверей.

Другий вибух страшенної сили розлігся негайно за першим. За моєю спиною лунко тріснули високі ставні, тужава й сильна рука повітря немов стиснула мене в кулак і викинула з кімнати в коридор.

Скільки триває грім від двох вибухів, коли вони йдуть щільно один за одним? Якусь частку секунди. Я й досі не розумію, як за такий час встиг відскочити од вікна і вибігти з кімнати. Я не знаю, як я міг у суцільній темряві втрапити у двері і потім щодуху мчати темним коридором. Але я точно пам'ятаю, що промайнув крізь двері, навіть не торкнувшись одвірків. І що коли я перетинав "конференц-залу", гуркіт вибухів тривав з могутньою силою.

Лише у цю мить мене охопив жах. Здавалося, що весь наш будинок розвалюється і падає мені на голову. Я біг, а решткі будинку падали все нижче і от-от мали мене розчавити.

Це вже не був страх перед "білим привидом". То не привиди кружляли у повітрі, а вибухали фашистські бомби.

Вже у дальньому кінці коридора я зрозумів, що вибухів більше не чути і будинок не розвалився. На східцях, які вели до нашого бомбосховища, на мене хтось наштовхнувся.

— Валько!..

То була Марійка. Ми разом вибігли з кімнати, вона мене весь час гукала, тільки я тоді нічого не чув.

На східцях було багато людей. Всі поспішали вниз, бо до останньої хвилини сиділи у своїх квартирах.

Під бомбосховище у нас була обладнана невеличка підвальна кімната. Ще ніколи в ній не збиралося відразу стільки людей.

Хтось запалив сірника, і в ту ж мить почувся зляканий голос Сергієвої мами:

— Негайно погасіть світло!

І хоч крихітне віконце було надійно затулене, її послухали Потім пролунав голос тьоті Клави:

— Господи, що ж це таке?

І знову одізвалася мама Сергія:

— Тихше, та тихше ж!..

Чому треба було мовчати, ніхто не знав. Але і цього разу її послухали. Глуха темрява "панувала в підвалі. Тільки чути було схвильоване дихання багатьох людей.

Всі здригнулися, коли від дверей почувся різкий, неприти-шений голос дядька Трохима:

— Товариші жінки і діти! Спокійно! Перш за все запаліть свічку, і я вам розповім, що сталося.

Свічку негайно запалили, незважаючи на заперечення Сергієвої мами. Всі зітхнули з полегшенням. Дядько Трохим пояснював:

— Фашист кинув на нашу вулицю дві бомби. Він ішов дуже низько, над самими дахами. Певно, ховався від обстрілу. Одна бомба влучила в сусідній будинок і вщент зруйнувала два під'їзди — до самого першого поверху. Це якраз ті під'їзди, що мають спільну стіну з нашим будинком.

— Але ж там були люди!..

— Так. Там були люди. Помовчавши, дядько додав:

— Друга бомба впала через дорогу на школу. Наш будинок цілий.

— У школі були діти?

— Ні, заняття давно скінчились...

У підвалі залягла тиша. Рівно горів вогник свічки. Очі у людей були суворі і скорботні.

— Залишайтеся всі тут, — сказав дядько Трохим. — Наліт триває. Я піду на руїни, там зараз руки потрібні.

Він пішов.

— Горе, людоньки, горе яке... — прошепотів хтось. Підвал стривожено загомонів. Тільки тепер я побачив, що

стою поруч із Сергієм. Він торкнув мене за плече:

— Валька...

— Га?

— А що... що ти сьогодні робив?

— Металолом у п'ятнадцятому збирав. Осколки шукав.

— Знайшов?

— Один. А де Руслан?

— Вони сьогодні евакую...валися

— А чого ж він не зайшов?

— Часу не мав. Під'їхала машина, вони швиденько накидали туди вузлів і чемоданів, самі сіли — і тю-тю! Руслан мені тільки рукою махнув.

— Л... А що у тебе нового?

— Сьогодні бачив запалювальну бомбу. її з якогось даху скинули, а хлопці підібрали. В неї тільки бік вирвало, а так уся ціла.

— А яка вона?

— Отака о,— Сергій нешироко розвів руки. — Біла-біла, наче з алюмінію. Неважка.

Ми трохи помовчали. Потім Сергій зовсім тихо шепнув:

— Пішли подивимось... Ще тривога, там, мабуть, трасуючі кулі літають. А завтра осколків назбираємо!..

— Ага, — сказав я.

Але ми не ворухнулися. Насправді нам не хотілося нікуди йти. Осколки, трасуючі кулі — це, зрештою, не так вже й цікаво.

Десь з-за дверей ледве долинув знайомий сигнал.

— Відбій, — зауважив хтось. — Можна вийти і оглядітися.

— Ні в якому разі! — вигукнула Сергієва мама, але тепер її ніхто не послухав.

Ми з Сергієм перші вибігли на вулицю. Тут вже стемніло. Під ногами хрумкало скло. Недалеко від наших дверей чорною горою височіли руїни сусіднього п'ятиповерхового будинку. Через дорогу виднілися зубчасті руїни школи. її середина була вирвана бомбою.

На бруку стояло кілька санітарних і один пожежний автомобіль. По уламках ковзали плями світла — це серед руїн поралися люди з кишеньковими ліхтариками. Ось зчинилася метушня біля однієї з санітарних машин. Потім вона

розвернулася і помчала геть. На її місце, ближче до уламків, посунулася друга...

А я все прислухався до гуркоту, що лунав мені у вухах, і знову переживав ту мить, коли здавалося, що наді мною розвалюється будинок... Світ був сповнений тишею. Я не чув ніяких звуків, але щось незрозуміле викликало тугу і гіркоту.

— Валю! — раптом почув я зляканий голос мами і опам'ятався.

Вона тільки що підійшла до будинку і ще нічого не знала. Я кинувся до неї. І тільки в цю мить розібрав, нарешті, що сповнювало повітря тугою Тонкий жіночий голос раз у раз тужливо і голосно вигукував:

— Лідочко, Лідусю!.. Одзовися!.. Лідо, де ти?!.

— Де Марійка? — злякано спитала мама.

— Я тут!— відгукнулася Марійка від дверей. Вона зробила крок нам назустріч, і під її ногами заверещало скло.

Ми пішли до своєї кімнати. Я наблизився до вікна. Підлога була всипана битим склом. Воно й тут хрумкало і вищало на кожному кроці.

Вибухова повітряна хвиля геть зірвала з вікон високі ставні і висадила всі шибки. За вікном на тротуарі юрмилися люди. Тільки що там стояли і ми з Сергієм.

— Серьожко! — гукнув я.

Мені ніхто не відповів. Мабуть, він теж пішов додому.

Я обережно провів руками по підвіконню. Воно було засипане склом. Потім мої пальці наштовхнулися на порожній

вазон, а біля нього намацали зламану гілочку з посіченим листям. То були рештки китайської троянди.

Здалеку, десь з-за гори уламків, долинув тонкий жіночий голос:

— Лідо, Лідусю!.. Одзовись!..

Цю ніч я спав погано. На руїнах не припинялася робота. І кожного разу, як там відкидали яку-небудь дошку, я прокидався і підхоплювався в ліжку. Дошки гуркотіли неголосно, але крізь сон це нагадувало вибухи...

Наше безхмарне дитинство обірвалося. Відтепер все стало інакше.

ДЗВІНОК ЧЕРЕЗ ДВАДЦЯТЬ РОКІВ

На цьому книжку можна було і закінчити. Але якраз днями сталася подія, про яку мені кортить розповісти.

Був вечір. Я сидів біля письмового столу. Світила настільна лампа. Чорними боками вилискував телефон. Він—як жива істота. Подасть голос — наче накаже: "Облиш свої справи і підійди до менеї Ти зараз почуєш щось цікаве і веселе. Або таке неприємне, що аж у носі засвербить... А може, я примушу тебе хвилюватися і кудись поспішати. Га? Отож бери мерщій трубку!"

А коли відразу її не взяти — телефон сердиться і починає галасувати. Дзвонить і дзвонить, що аж у вухах лящить.

Я, звичайно, знаю, що це всього-на-всього електричний прилад для зв'язку, але ставлюся до нього з повагою.

На столі переді мною лежить чистий білий аркуш паперу. Це теж незвичайна річ. Він — як екран чарівного ліхтаря, на якому от-от виникнуть цікаві картини. А проте, кого тепер здивуєш чарівним ліхтарем! Зараз чи не у кожного школяра є свій фільмоскоп і цікаві плівки.

Білий паперовий аркуш краще порівняти з екраном телевізора. Там рядки викреслює особливий промінь, і з них складаються живі картини. А на папері рядки наносять звичайною ручкою та чорнилом, олівцем або друкарською машинкою. Літера по літері, слово по слову.

Але що то за рядки! З них виростають цілі книги, які потім із захопленням читають і дорослі й діти. Про героїв, що їх завжди пам'ятатимуть люди, про звичайних хлопчиків і дівчаток, про життя і працю, боротьбу і перемоги. З книгами поспішають

на уроки. В книгах втілена думка вчених і інженерів, що прокладають шляхи до планет. Про все краще, чого досягли люди, і про мету, до якої вони йдуть, розповідають книги.

Ось чому я дуже поважаю чистий білий аркуш паперу.

Коли я думав про все це, задзвонив телефон: "Ану, послухай, що я тобі казатиму!" — звелів він. Я підняв трубку. І почув незнайомий голос:

— Валька! Ти вдома?

— Я вдома. А хто це говорить?

— Це говоримо ми. Зараз, інженере, ми до тебе прийдемо.

— Як ви мене назвали? Ви помилилися номером — я не інженер.

— Ха-ха! Розповідай про це своїй бабусі, артисте!

Я подумав, що це хтось хуліганить, і хотів покласти трубку. Та про всяк випадок ще раз запитав:

— Хто говорить?

— Ти, друже шукач скарбів, став занадто цікавий. Привіт від адмірала Гопа!

Потім у трубці почулася якась метушня, і долинув уже інший голос!

— Тю! Ти що — не впізнаєш? — загримів потужний бас. — Тоді слухай: щоб нікуди не виходив з дому! Чекай нас!

Я б міг заприсягтися, що цього голосу зроду не чув. Але згадка про адмірала Гопа і оце "тю" схвилювали мене.

А згодом заверещав дзвінок у передній, і в моїй кімнаті з'явилися Руслан і Сергій.

Спочатку я мовчки розглядав їх, а вони мене. Ні, Серьожка вже був не Серьожка... Замість маленького хлопчика з

круглими пташиними оченятами, переді мною стояв височенний широкоплечий дядько у формі капітана військово-повітряних сил. А Руслан на зріст був середній і у плечах так собі. Поглядав із смішинкою в очах і переминався з ноги на ногу.

— Ну що ж, — сказав я, — ви, дорогі інженери, артисти і шукачі скарбів, майже не змінилися. Тільки я не розумію, як з дрібненького Серьожки вийшов отакий здоровило.

— Та й ти наче такий, як був, — зауважив Руслан.

— Точнісінько: Валька як Валька! — гаркнув капітан Ми розсілися, де хто хотів, і тоді Сергій сказав:

— Хто серед нас старшиу за званням?

— Мабуть, ти, — відповіли ми.

— А коли так, то мені і командувати належить. Першим доповідатиме Руслан.

— Слухаю!

— Де був під час війни? Що робив? І взагалі — що з тебе вийшло?

— Коротенько, хлопці. В евакуації був на Уралі. Вчився у школі. Потім закінчив будівельне училище, а ще пізніше — політехнічний інститут.

— Все?

— Як то все? Тут вона тільки й почалася!..

— Хто — вона? — здивувався я.

— Моя робота.

— Тю! — вигукнув Сергій. — А до інститут^ ти, виходить байдики бив?

— Що ви, хлопці! Я працював і муляром, і маляром, міста будував. А тепер...

— Ну-ну?

— — О, тепер я сиджу в кабінеті...

— Тю на нього! — обурився Сергій. — Валька, ти таке чув? Він колись будував міста. І отаке славне діло проміняв на кабінет!..

Ні, Сергій таки мало змінився. Він був такий самий галасливий і непосидючий, як колись.

Руслан сидів собі у кріслі, закинувши ногу на ногу, і спокійно посміхався.

— Я проектую одну штуку, — сказав він. — Ну,, не сам, звичайно. Цілим колективом...

Сергій нетерпляче запитав:

— Що за штуку? Консервний ключ? Чорнильницю-невиливайку? Машинку, щоб чистити ніс?

— Атомну електростанцію, — скромно відказав Руслан. Ми з Сергієм перезирнулися. Сергій неголосно сказав:

— Рапорт прийнято. Тепер твоя черга, Валентине.

Я розповів друзям, як під час війни пішов на завод учнем слюсаря. Поступово опанував цікаву професію. Коли став юнаком, робітники сказали: якщо маєш здібності і бажання— вчись далі! Так я зробився студентом університету, а потім — журналістом.

А Сергій двадцять років тому залишився в окупованому місті. Він зазнав багато лиха. Бачив фашистські "душогубки", в яких вороги нищили дітей, жінок і старих, бачив людей, які вмирали з голоду на вулицях. Разом з сотнями земляків зустрічав він нашу армію, що гнала загарбників геть.

І от тепер він захоплено розповідав Руслану й мені про Далекий Схід, про реактивні літаки, що мчать швидше за звук, про свою службу. Як бачите, він таки став льотчиком!

Руслан торкнув мене за руку:

— Над чим же ти зараз працюєш?

— Допіру скінчив книжку дитячих оповідань. Знаєте, хто її герої? Трійкс^школярів: Руслан, Сергій і Валька.

Руслан задоволено засміявся і потер долоні. А Сергій розхвилювався. Він скочив з місця, раз-другий пройшов по кімнаті, потім стурбовано зазирнув мені в обличчя:

— Слухай, а ти нічого важливого не забув? Ти вставив у книжку, як ми збудували великий вітряк і що з того вийшло? Або як Руслан винаходив "вічний двигун"?..

І тепер вже не можна було спинити спогадів.

— А як ми приручили галку Галю?

— А як ми випустили "Домашній Крокодил"?

— А ви пам'ятаєте, як Валька злазив з третього поверху по водозливній трубі і ледве не вбився?

— А як ми влаштували в "конференц-залі" картинну галерею?

— Ми от з вами колись мріяли ракету збудувати, — серйозно мовив Сергій. — А мій синок Володька це зробив! Уявіть собі, побудував модель космічної ракети. І яку!

Руслан, підморгнувши мені, запитав:

— Діючу?

— Поки що ні. Але зробить і діючу! Звичайно, до Місяця вона не долетить, але на кілька кілометрів підніметься, це точно. Ще й кролика за хмари понесе. В усякому разі, так запевняє Володька.

— Ну, коли запевняє Володька, тоді факт, — переконано сказав я. — Наші дітлахи змалку звикають поратися біля техніки. І інструментом неабияк володіють. Тепер цьому вчать у школах.

— Не забувайте, хлопці, — задумливо кинув Руслан, — що наше дитинство війна обірвала...

Крізь зачинені двері з сусідньої кімнати долинув тоненький сміх. Це моїй маленькій дочці приснилося щось смішне. Ми змовкли. Ми думали в ці хвилини про сьогоднішніх — про наших дітей. Про те, що їх дитинство не повинно знати вибухів бомб.

Руслан поклав руку мені на плече:

— То ти, значить, пишеш?

— Та — пишу.

— Писака, значить? Слухай, може, тебе на цей шлях вивів наш вірш про героя Бандура?

— Про Бандура? Той віршик допоміг мені зрозуміти, що коли ти кладеш перед собою аркуш паперу — треба мати, що сказати людям.

Ми ще довго розмовляли про всяку всячину, згадували минуле, мріяли про майбутнє, розповідали одне одному різні цікаві випадки з свого життя. Щоб переказати всі ці розповіді, довелося б починати нову книжку.

Ми домовилися про нову зустріч. Ми попрощалися, переконані в тому, що наше життя йде вірним шляхом.

Після цього я повернувся до столу, на якому лежав чистий білий аркуш паперу.